

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ФИНАНСИЈА
Сектор за уговарање и финансирање програма
из средстава Европске уније

МИНИСТАРСТВО ЗА РАД, ЗАПОШЉАВАЊЕ,
БОРАЧКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА

МИНИСТАРСТВО ОМЛАДИНЕ И СПОРТА

Овај пројекат финансира
Европска унија

#ЕУ
ЗА ТЕБЕ

СМЕРНИЦЕ ЗА ЦЕНТРЕ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД

Једнакост пред законом као предуслов за запошљавање особа са инвалидитетом – EQUALIZER

Пројекат је део грант шеме Подршка Европске уније активном укључивању младих

Ова публикација објављена је уз финансијску помоћ Европске уније. За садржину ове публикације искључиво су одговорни Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом „MDRI-S“ и Удружење за подршку особама ометеним у развоју „Наша кућа“ и та садржина не изражава нужно званичне ставове Европске уније, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарства омладине и спорта и Тела за уговарање.

СМЕРНИЦЕ ЗА ЦЕНТРЕ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД

Косана Бекер, Сандра Перић, Лазар Стефановић

Београд, MDRI-S, 2020.

Смернице за центре за социјални рад

Аутори

Косана Бекер, Сандра Перић, Лазар Стефановић

За издавача

Драгана Ћирић Миловановић

Издавач

Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом MDRI-S
<http://www.mdri-s.org/>

Дизајн и припрема за штампу

Млађан Петровић

Штампа и повез

Digital Art Company d.o.o, Београд

Тираж

1000

Београд, 2020.

Ова публикација је настала у оквиру пројекта „Једнакост пред законом као предуслов за запошљавање особа са инвалидитетом – EQUALIZER“, који у партнерству реализују Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом „MDRI-S“ и Удружење за подршку особама ометеним у развоју „Наша кућа“.

ISBN 978-86-88501-24-8

САДРЖАЈ

УВОД	5
ПРАКСЕ ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД И МОГУЋНОСТИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ	8
ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА И УСЛУГА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ И ПОСЛОВНА СПОСОБНОСТ	12
МАТЕРИЈАЛНА ДАВАЊА	13
КОРИШЋЕЊЕ УСЛУГА У ЗАЈЕДНИЦИ И СМЕШТАЈ У УСТАНОВУ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ	18
ЗАШТИТА ОД ЗЛОУПОТРЕБЕ И КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ	21
ЛЕЧЕЊЕ И МЕДИЦИНСКИ ТРЕТМАНИ	24
ПРОБЛЕМ НЕПОСРЕДНОГ СТАРАТЕЉСТВА	30
ПРВИ КОНТАКТ ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ И ПОРОДИЦЕ СА ЦЕНТРОМ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД	32
ИНФОРМИСАЊЕ ГРАЂАНА У ЦЕНТРУ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД	34
ПАРТИЦИПАЦИЈА КОРИСНИКА	39
ПРОЦЕНА ПОТРЕБА КОРИСНИКА	42
ПРОЦЕНА СНАГА	46
ПРОЦЕНА РИЗИКА	48
УСМЕРЕНА ПРОЦЕНА	49
ДОНОШЕЊЕ ОДЛУКЕ О ПОКРЕТАЊУ ПОСТУПКА	50
НАЦИОНАЛНИ ПРАВНИ ОКВИР	52

ПОТПУНО И ДЕЛИМИЧНО ЛИШЕЊЕ ПОСЛОВНЕ СПОСОБНОСТИ	56
ПРОДУЖЕЊЕ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА	59
ВРАЋАЊЕ ПОСЛОВНЕ СПОСОБНОСТИ	61
ПОСТУПАК ЛИШАВАЊА ПОСЛОВНЕ СПОСОБНОСТИ	61
МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ ОКВИР	64
МЕЂУНАРОДНЕ ОБАВЕЗЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	68
КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ОСОБА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ И ПОСЛОВНА СПОСОБНОСТ	69
ПРЕПОРУКЕ МЕЂУНАРОДНИХ ТЕЛА	76
ПРЕПОРУКЕ ЗА УСКЛАЂИВАЊЕ ПРАКСИ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД СА ДОМАЋИМ И МЕЂУНАРОДНИМ ПРАВНИМ ОКВИРИМА У ЦИЉУ ПОШТОВАЊА ПРАВА НА ПОСЛОВНУ СПОСОБНОСТ	85
ЛИТЕРАТУРА	88

УВОД

Лишење пословне способности је један од највећих проблема људских права у данашњој Србији. Губитком пословне способности особа престаје да буде равноправни грађанин и постаје субјект о чијем животу одлучују други. Оно представља драстично ограничење аутономије које онемогућава уживање читавог низа грађанских, политичких, економских и социјалних права.

Систем социјалне заштите, односно центри за социјални рад, представљају можда најважнију карику у систему лишавања послове способности и старатељства. Иако центри за социјални рад не доносе одлуку о лишењу пословне способности већ суд у ванпарничном поступку, чини се да је њихова улога пресудна. Запослени у центрима за социјални рад су прва адреса на коју ће покуцати грађани са менталним тешкоћама и њихове породице у потрази за подршком.

У „првом контакту“, како смо назвали једно од поглавља у Смерницама, стручни радници најчешће информишу грађане о њиховим правима и могућностима да их остваре. Нажалост, током дугогодишњег рада уочили смо одређене неправилности када је у питању информисање грађана, које потом има несагледиве последице на читав поступак и на крају људска права корисника. Сазнања о праксама центара за социјални рад које често нису усмерене ка очувању основних права грађана, била су честа, а утисак о различитостима у пракси међу центрима за социјални рад врло изражен. Из тог разлога спровели смо свеобухватно истраживање комбиновањем квантитативне и квалитативне методологије а подаци су прикупљани у чак четири фазе. Анализа добијених података омогућила нам је увид у искуства породица особа са инвалидитетом; статистичке податке о

учесталости лишавања пословне способности и других релевантних показатеља у центрима за социјални рад, као и ставове, мишљења и праксе запослених. У анализи се издвојило неколико важних аспеката које је неопходно унапредити како би се поштовао минимум загарантованих основних права грађанима са менталним тешкоћама.

Први том чине „Смернице за центре за социјални рад“ у којима се налазе анализе пракси и препоруке. Као посебно штетне виђене су праксе запослених у којима се грађани практично условљавају лишењем пословне способности како би остварили одређено право. Ови проблеми су посебно истакнути у овом раду и налазе се у првом поглављу „Праксе центара за социјални рад и могућности за унапређење“. Друго поглавље „Први контакт“ односи се на права корисника и поступање запослених у вези са утврђивањем околности релевантних за остваривање права и услуга социјалне заштите. Последњи део се односи на национални и међународни правни оквир у којем посебно важно место заузимају препоруке међународних тела за људска права упућене Србији у вези са пословном способношћу. Ово поглавље садржи и важну анализу члана 12 Конвенције о правима особа са инвалидитетом који обавезује државе да поштују право особа са инвалидитетом на пословну способност на истој основи са другима, односно да је не ограничавају на основу менталног капацитета. У поглављу „Национални правни оквир“ налазе се битне информације о материјалним и процесним аспектима пословне способности и поступка за лишавање пословне способности, као и њихова анализа.

Други том – „Истраживачки налази о праксама центара за социјални рад у вези са лишавањем пословне способности“ чине детаљне информације о спроведеном истраживању и сви добијени налази, заједно су претходили изради ових смерница. Читаоцима препоручујемо упоредо читање ова два тома јер многе препоруке изречене у Смерницама

реферишу на истраживачке налазе о праксама и ставовима запослених у центрима за социјални рад. Наша намера је да објављивањем истраживачких налаза поделимо сазнања које ће заинтересовани стручњаци користити, тако што ће их додатно анализирати и подстицати унапређење система социјалне заштите кроз свој рад.

ПРАКСЕ ЦЕНТАРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД И МОГУЋНОСТИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ

Породице чији члан има менталне и/или интелектуалне сметње и сам корисник се често обраћају центру за социјални рад на упут других институција, односно када је већ покренут поступак за лишење пословне способности или поступак за продужење родитељског права, односно центри за социјални рад прву информацију добију од стране суда. Затим, немали број корисника долази у центар за социјални рад након добијања информација од стране здравствених установа где се корисник лечи или где је био хоспитализован. Често буду упућени од стране пружалаца услуга у заједници, међу којима су најзаступљеније услуге дневног боравка.

У таквим случајевима, улога центара за социјални рад је значајна у циљу осветљавања проблема са којима се суочавају корисници и њихове породице, давањем тачних информација и отклањањем недоумица у вези са покренутим или планираним поступцима.

Запосленима у центрима за социјални рад обраћају се чланови породица особа са инвалидитетом у вези са остваривањем различитих права из домена социјалне заштите. Из разговора са особама са инвалидитетом, као и са члановима њихових породица, често се чује да су их запослени у центру за социјални рад саветовали да покрену поступак за лишење пословне способности, уз навођење различитих разлога због чега је то неопходно урадити, о чему ће касније бити више речи. Због тога се у истраживању једно питање односило управо на ове ситуације, запослене у центрима за социјални рад питали смо колико су породица у последњих годину дана посаветовали да покрену поступак за лишење пословне способности, односно, продужење родитељског права.

Највећи број испитаника (46%) наводи да то није учинио ниједном. У нешто више од трећине случајева испитаници су то учинили једном до два пута, а у 14% случајева три до шест пута. Два испитаника (1,6%) су то учинила између седам и 12 пута, а један испитаник (0,8%) навео је да је више од 12 пута у протеклих годину дана посаветовао породице да покрену поступак продужења родитељског права или лишавања пословне способности.¹ Иако одговори на ово питање зависе од величине локалне самоуправе, броја становника за који је центар за социјални рад надлежан и слично, ипак је преко половине запослених саветовало чланове породица особе са инвалидитетом да покрену поступак за лишење пословне способности или продужење родитељског права. Интересантно је да су ови подаци скоро идентични подацима о броју породица које су се обратиле са иницијативом да члана своје породице лише пословне способности или продуже родитељско право, што показује да запослени у центрима за социјални рад не нуде породицама друго решење, већ у највећем броју случајева прихватају овакве иницијативе.

Истраживање је показало (обухваћено је 110 општина) да је у 2018. години поднето укупно 738 предлога за лишавање пословне способности, као и 80 предлога за продужење родитељског права.² У овом узорку, преко половине предлога за лишење пословне способности поднели су центри за социјални рад (371) и то чешће када су у питању младе особе, док су други овлашћени предлагачи покретали поступак у нешто мање од половине случајева, чешће за старије особе.³ Што се тиче предлога за продужење родитељског права, забрињавајући је податак да је од 80 предлога током 2018. године, чак 74 поднето за младе особе (18-25),⁴ иако према

1 2. том, стр. 41.

2 2. том, стр. 27.

3 Ibid.

4 Ibid.

важећем законодавству у Србији пунолетство наступа са 18 година, а особа пунолетством стиче пословну способност, односно, престаје родитељско право према њој.

Нејасно је како је настала ова пракса, имајући у виду да је закон веома јасан по питању стицања пословне способности пунолетством, али се ова пракса огледа и у одговорима појединих запослених у центрима за социјални рад. На пример, један запослени наводи да су у последњих годину дана, у три случаја, *предложили продужење родитељског права као алтернативи у односу на лишење пословне способности, под условом да су деца млађа од 26 година.*

Надаље, истраживање је показало да је у 2018. години донета укупно 561 правоснажна судска одлука о потпуном лишењу пословне способности и 117 правоснажних судских одлука о делимичном лишењу пословне способности. Имајући у виду да је број поднетих предлога само за око 10% већи од укупног броја правоснажних судских одлука, може се констатовати да тренд лишавања пословне способности не престаје, као и да судови скоро уопште не одбијају поднете предлоге, уз уважавање могућности да се одређени број судских одлука односио на предлоге поднете претходне године. Ситуација са продужењем родитељског права је веома слична, уз напомену да је током 2018. године било 80 предлога, а 91 правоснажна судска одлука о продужењу родитељског права.⁵ Ова разлика, односно, већи број одлука у односу на предлоге може да буде последица нерешених предмета из претходне године.

Запослени у центрима за социјални рад питани су за разлоге због којих су саветовали породице да лише пословне способности своје чланове, односно, да продуже родитељско право. У највећем броју одговора наглашена је неспособност особе да брине о себи или ризик да ће угрозити сопствена

5 2. том, стр. 30.

права, интересе, личност, имовину и/или друга лица. Неки од одговора на ово питање били су:⁶

- *Корисници одбијали да прихвате медицинске третмане и лечења које је породица сматрала неопходним а корисници нису.*
- *Послушајак за лишавање пословне способности се покреће кад постоји сумња да ће пунолетна особа својим понашањем угрожити сопствена права, интересе, личност или имовину, као и друга лица.*
- *Пунолетно лице које због болести или сметњи у психичком развоју није способно за нормално расуђивање и због тога није у стању да се само о себи стара и о заштити својих права и интереса.*

Иако се већина одговора односила на законске услове за лишење пословне способности, уочљиво је да запослени у центрима за социјални рад не објашњавају шта по њима конкретно значи нпр. угрожавање сопствених или туђих права и интереса, односно, не образлажу на који начин то процењују. Посебно је потребно нагласити да особе са инвалидитетом, као и сви други, имају право на грешку, односно, да процена угрожавања сопствених права мора да буде балансирана и умерена и иста као и према особама без инвалидитета. Такође, неопходно је брижљиво размотрити и образложити шта је угрожавање туђих права и интереса, с обзиром да се у пракси дешава да се интереси чланова породице или родбине стваљају испред интереса саме особе која је у питању. Треба имати у виду да правни систем у Србији има одговор на овакве ситуације у случајевима када особе нису лишене пословне способности, те ни један од ових разлога не би требало да буде, сам по себи, довољан да запослени у центру за социјални рад саветује лишење пословне способности или продужење родитељског права.

6 2. том стр. 42-43.

ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА И УСЛУГА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ И ПОСЛОВНА СПОСОБНОСТ

Један део запослених у центрима за социјални рад, као кључни разлог за продужење родитељског права или лишавања пословне способности, наводи да је то предуслов за остваривање права и услуга из социјалне заштите.

Права из социјалне заштите нису повезана са лишењем пословне способности, али се у Србији уобичајило да се лишењем пословне способности показују/доказују одређени статуси.

Од права из социјалне заштите која се састоје у материјалној подршци корисницима посебно ћемо обрадити право на основни и увећани додатак за негу и помоћ другог лица јер је истраживање показало да се у овим случајевима најчешће саветује лишење пословне способности; 31% запослених у центрима за социјални рад одговорили су да је лишење пословне способности предуслов права на туђу негу и помоћ, исто као и за остваривање права на дечији додатак. Сви запослени из следећих центара за социјални рад, који су учествовали у истраживању, рекли су да лишење пословне способности **није** услов за остваривање права из социјалне заштите: Апатин, Ариље, Бачка Топола, Бачки Петровац, Баточина, Бор, Кањижа, Кула, Лазаревац, Лучани, Мало Црниће, Осечина, Панчево, Петровац на Млави, Пирот, Савски Венац, Темерин, Трстеник, Владичин Хан, Врање, Жагубица и Зрењанин⁷.

⁷ Истраживачки налази о праксама центара за социјални рад у вези са лишавањем пословне способности, стр 33.

МАТЕРИЈАЛНА ДАВАЊА

Додатак за помоћ и негу другог лица

Законом о пензијском и инвалидском осигурању је регулисано право на новчану накнаду за помоћ и негу другог лица уколико се ради о осигуранику или кориснику пензије. Ово право могу остварити лица која нису корисници пензије „преко“ центра за социјални рад, на основу Закона о социјалној заштити⁸. Потреба за помоћи и негом другог лица постоји код лица које, због природе болести и тежине здравственог стања, није у могућности да се брине о себи већ му је неопходна помоћ у задовољавању свакодневних животних потреба.

Право на увећан додатак за помоћ и негу другог лица се признаје корисницима који имају телесно оштећење од 100% по једном основу или да има органски трајни поремећај невролошког или психичког типа и лице које има више оштећења, с тим да ниво оштећења износи 70 и више процената.⁹

Као што се може закључити пажљивим читањем наведених норми, ни у једном ни у другом случају се у законима не помиње лишење пословне способности нити продужење родитељског права, као предуслов за остваривање ове накнаде, а веома су чести случајеви у којима се особе лишвају пословне способности због погрешне информације да је то повезано са остваривањем права на додатак за туђу негу и помоћ. Слична је ситуација и са остваривањем права на породичну пензију, у коме се користи израз *неспособности за*

8 Чл. 92 Закона о социјалној заштити („Сл.гласник РС“ бр.24/2011)

9 Члан 94 Закона о социјалној заштити („Сл.гласник РС“24/2011)

живош и рад,¹⁰ али се не поставља услов да је особа лишена пословне способности, односно, да је према њој продужено родитељско право.

За остваривање оба права вештачење врши комисија Фонда ПИО, према критеријумима другачијим од оних на основу којих суд особу лишава пословне способности.

За остваривање права на додатак за помоћ и негу другог лица, као и за остваривање права на увећани додаток за помоћ и негу другог лица, није потребно да особа буде лишена пословне способности.

Дечији додатак

Иако је Законом о финансијској подршци породици са децом, између осталог, прописана могућност остваривања права на дечији додаток до 26. године за децу над којом је продужено родитељско право,¹¹ ово је само једна од могућности за продужење времена до којег је могуће остварити право на дечији додаток за дете са инвалидитетом или са сметњама у развоју. Наиме, истим чланом закона је прописано да право на дечији додаток има дете са сметњама у развоју и дете са инвалидитетом за које је донето мишљење интерресорне комисије, све док је обухваћено васпитно образовним програмом и програмом оспособљавања за рад.

10 Члан 31 Закона о пензијском и инвалидском осигурању („Сл. Гласник РС“ бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2005 – др. закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – одлука УС и 86/2019)

11 Члан 26 Закона о финансијској подршци породици са децом

Остваривање права на породичну пензију

Остваривање права на породичну пензију регулисано је Законом о пензијском и инвалидском осигурању.¹² Чак 52.4% испитаника, запослених у центрима за социјални рад, навело је да особу треба лишити пословне способности да би могла да оствари право на породичну пензију¹³. Право на породичну пензију могу да остваре чланови породице умрлог осигураника у односу на услове који су дати законом. Да би неки од чланова могао да оствари право на породичну пензију, није неопходно да буде лишен пословне способности или да је над њим продужено родитељско право. Деца имају право на породичну пензију након смрти родитеља, деца рођена у браку, ванбрачној заједници, усвојена, пасторчад коју је осигураник издржавао, унуци, које је корисник издржавао и која су неспособна за рад. Потребно је направити разлику између неспособности за рад и лишења пословне способности које нису еквивалентне једна другој.¹⁴

Право на породичну пензију није условљено лишењем пословне способности, односно продуженим родитељским правом над примаоцем.

12 „Сл.гласник РС“ бр. 34/2003, 64/20114 – одлука УСРС, 84/2004 – др.закон, 85/2005, 101/2005 – др.закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – одлука УС и 86/2019

13 2. том, стр. 52.

14 Пословна способност подразумева способност закључивања правних послова, што подразумева могућност да се изјавом воље произведе грађанскоправна дејства. Пословна способност обавезно у себи садржи и правну способност, док правна способност не подразумева и пословну способност.

Такође, Законом су дефинисани критеријуми за децу која стичу право на породичну пензију по основу неспособности за самосталан живот и рад. Дете према овим критеријумима стиче право на породичну пензију све док траје неспособност за самосталан живот и рад, који су настали после узраста до ког се деци обезбеђује право на породичну пензију, а пре смрти осигураника, под условом да га је осигураник издржавао до своје смрти. Доказ о инвалидности је решење о категоризацији, односно медицинска документација у оригиналу или овереној фотокопији ако не постоји решење о категоризацији за децу неспособну за самосталан живот и рад или мишљење интерресорне комисије.

Статус инвалидности доказује се медицинском документацијом, мишљењем интерресорне комисије или решењем о категоризацији, а не решењем о лишавању пословне способности

Подизање новчаних примања

Породица, а неретко и стручни радници у центрима за социјални рад, доносе одлуку о покретању поступака лишења пословне способности односно продужења родитељског права уколико корисник није у могућности због различитих ограничења да подиже средства од пензије, додатка за помоћ и негу другог лица или увећаног додатка.

Уместо покретања поступака за лишавање пословне способности, који не само да угрожава многа права корисника, него су и скупи и временски захтевни, стручни радници треба да се усмере на алтернативне начине подизања финансијских

средстава корисника као што су разматрање могућности исплате на кућну адресу, коришћење личног печата уместо потписа, давање овлашћења за подизање новчаних средстава особи од поверења – пуномоћнику, коришћење електронског банкарства и сл.

Ограничења особе у вези са њеним одлажењем до банке, поште и сл, тешкоће са потписивањем и комуникацијом никада не смеју бити разлог за иницирање поступка за лишење пословне способности и продужења родитељског права.

КОРИШЋЕЊЕ УСЛУГА У ЗАЈЕДНИЦИ И СМЕШТАЈ У УСТАНОВУ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Коришћење услуга социјалне заштите се врши на основу процене потреба корисника, његових снага и ресурса, процене породичног окружења и срединских фактора, након чега се доноси одлука о коришћењу услуге, односно корисник се упућује на коришћење конкретне услуге. Под називом „услуге у заједници“ у овом раду подразумевамо: дневне услуге у заједници (нпр. дневни боравак и помоћ у кући); услуге подршке за самосталан живот (нпр. становање уз подршку и персонална асистенција); саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге (нпр. Породични сарадник, СОС телефони итд.).

На услуге у заједници за лица са интелектуалним и менталним сметњама имају право сви корисници, без обзира на њихов правни статус у погледу пословне способности.

Све учесталија пракса привременог старатељства довела је до бројке веће од 10000 људи под овим обликом старатељства¹⁵. За привременим старатељством центри за социјални рад све чешће посежу посебно када је у питању смештај особе у установу без њеног пристанка, који се онда на основу пристанка старатеља/органа старатељства сматра

15 Према Извештају о раду ЦСР за 2018. годину, Републички завод за социјалну заштиту, под старатељском заштитом било је 23.931 особа, од чега се под привременим старатељством налази 10991 пунолетна особа.

добровољним. Овакав статус ставља особу у изузетно неза-видан положај између осталог и због тога што не постоји обавеза редовног преиспитивања пословне способности, која постоји у случају лишавања пословне способности¹⁶. Узевши у обзир да се ова пракса обично користи у случајевима смештаја у социјалну или здравствену установу она представља озбиљан облик кршења основних права грађана. Специјални извештач за тортуру посебно је скренуо пажњу на овај проблем и апеловао да се овакве праксе зауставе¹⁷.

Привремено старатељство у циљу смештаја особе у установу социјалне заштите или здравствену установу је облик озбиљног кршења основних права грађанина пре свега права на слободу, али и правично суђење, лични интегритет, приватни и породични живот итд.

У вези са смештањем особе у институцију, треба имати у виду да нико не треба да живи у институцији, а посебно не би сме-ло да се дозволи да особа буде смештена у институцију против своје воље. Неопходно је подсетити да је одредбама Закона о социјалној заштити прописано да се услуге социјалне заштите пружају у складу са најбољим интересом корисника, уважавајући његов животни циклус, пол, етничко и културно порекло, језик, вероисповест, животне навике, развојне потребе и потребе за додатном подршком у свакодневном функционисању.¹⁸ Треба имати у виду да је концепт „најбољег интереса корисника“ превазиђен за одрасле особе, те да се о

16 Једнакост пред законом – нужна промена закона и пракси, предлог практичне политике, МДРИ-С, 2019.

17 Извештај Специјалног извештаоца УН за тортуру и друго сурово, нечовечно или понижавајуће поступање и кажњавање, Посета Србији и Косову, 2019.

18 Члан 26 Закона о социјалној заштити

најбољем интересу може говорити када су у питању деца, док се код одраслих особа мора поштовати лична аутономија и опредељење, као и воља и жеља особе која је у питању. Уколико из било ког разлога особа не може да изрази своју вољу и жеље, чак ни имплицитно, тада се приступа најбољем тумачењу воље и жеље особе, уз помоћ особа (нпр. чланова породице) на које је та особа највише упућена и које јој пружају подршку у свакодневном функционисању. У вези са институционализацијом, сам Закон о социјалној заштити прописује начело најмање рестриктивног окружења, односно, да се услуге социјалне заштите првенствено пружају у непосредном и најмање рестриктивном окружењу, при чему се бирају услуге које кориснику омогућавају останак у заједници.¹⁹ Такође, прописано је да корисник има право да учествује у процени свог стања и потреба и у одлучивању о томе да ли ће прихватити услугу, као и да благовремено добије сва обавештења која су му потребна, укључујући опис, циљ и корист од предложене услуге и обавештења о расположивим алтернативним услугама и друга обавештења од значаја за пружање услуге.²⁰ Из ових одредаба јасно произлази да је лишење пословне способности, односно, продужење родитељског права са циљем смештања особе у институцију, директно кршење не само међународних стандарда и националног антидискриминационог законодавства, већ је и у супротности са одредбама Закона о социјалној заштити.

19 Члан 27 Закона о социјалној заштити

20 Члан 35 Закона о социјалној заштити

ЗАШТИТА ОД ЗЛОУПОТРЕБЕ И КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ

Истраживање је показало да се преко две трећине запослених у центрима за социјални рад слаже са тврдњом да особу са менталним инвалидитетом треба лишити пословне способности да би остварила заштиту и бригу након смрти родитеља (70,6%) и заштиту од злоупотребе од рођака и познаника (69%).²¹

Нејасно је одакле потичу овакви ставови, односно, шта је разлог да запослени у центрима за социјални рад наводе да ће се лишењем пословне способности особа са менталним инвалидитетом заштитити након смрти родитеља, посебно ако се има у виду да систем социјалне заштите функционише тако да се особи или породици пружи подршка у ситуацијама када јој је подршка потребна. У вези са наводима о заштити од злоупотреба од рођака или познаника, потребно је подсетити да правни систем има начин за заштиту од злоупотреба и да та заштита није у вези са лишавањем пословне способности. Наиме, оваква заштита већ постоји у правном систему Србије и то како у грађанском праву, тако и у кривичном праву. Законом о облигационим односима прописано је када је уговор ништав,²² као и када је уговор рушљив.²³ Између осталог, уговор је ништав уколико је противан добрим обичајима, па се ова одредба може користити у случају злоупотреба. Надаље, уговор је рушљив уколико га је закључила страна која је ограничено пословно способна, као и када је

21 2. том. Стр 52.

22 Члан 103 Закона о облигационим односима („Сл. Лист СФРЈ“, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, „Сл. Лист СРЈ“, бр. 31/93 и „Сл. Лист СЦГ“, бр. 1/2003 – Уставна повеља).

23 Ibid. чл. 113.

у његовом закључивању било мана у погледу воље страна. Поред тога, Законом о облигационим односима прописана је превара, која постоји ако једна страна изазове заблуду код друге стране или је одржава у заблуди у намери да је тиме наведе на закључење уговора.²⁴

У пракси су све чешћи случајеви финансијске преваре грађана. Међутим, овакве ситуације се јављају и када су у питању лица која су у потпуности лишена пословне способности или над којима је продужено родитељско право.

Банке, поште, мобилни оператери, дистрибутери кабловске телевизије и пружаоци других услуга немају праксу да преиспитују правни статус особе која закључује уговор о услузи коју пружају. Пружаоцима услуга из овог спектра је углавном довољна само лична карта, на тај начин корисници под старатељством могу склапати штетне уговоре без обзира што им је постављен старатељ. У овим случајевима, институт лишења пословне способности и продужења родитељског права није одговарајућа мера заштите, њим се не постиже сврха заштите имовине корисника.

Лишење пословне способности не пружа већу заштиту од преваре и других злоупотреба од заштите коју пружају одредбе Кривичног законика, као и многи прописи у области грађанског права.

Трећина запослених (29,4%) у центрима за социјални рад сматра да особу са менталним инвалидитетом треба лишити пословне способности да би остварила заштиту од пуне кривичне одговорности у случају извршења кривичног дела.²⁵ Међутим, као и у грађанском праву, кривично право

24 Члан 65 Закона о облигационим односима

25 2. том, стр. 50.

има начин да испита нечију кривицу, те особа не мора бити кривично одговорна и ако је починила неко кривично дело. Кривичним закоником је прописано да је кривично дело оно дело које је законом прописано као кривично, које је противправно и које је скривљено. Нема кривичног дела уколико је искључена кривица.²⁶ Кривица постоји ако је учинилац у време када је учинио кривично дело био урачунљив и поступао са умишљајем, а био је свестан или је био дужан и могао бити свестан да је његово дело забрањено, док је кривично дело учињено са кривицом и ако је учинилац поступао из нехата само уколико је то изричито прописано законом.²⁷ Надаље је прописано да није кривично дело оно дело које је учињено у стању неурачунљивости, а неурачунљив је онај учинилац који није могао да схвати значај свог дела или није могао да управља својим поступцима услед „душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености“ (дискриминаторни и стигматизујући изрази су стављени под наводнике, имајући у виду да је то терминологија која се користи у закону, али је свакако веома застарела и увредљива и требало би је изменити).²⁸ Такође, кривичним закоником је забрањено и кривично дело преваре,²⁹ које се може користити у евентуалном случају злоупотребе, односно, преваре.

26 Члан 14 Кривичног законика („Сл. Галсник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019)

27 Ibid. члан 22

28 Ibid. члан 23

29 Ibid. члан 208

ЛЕЧЕЊЕ И МЕДИЦИНСКИ ТРЕТМАНИ

По питању медицинских третмана и лечења, као и код свих других грађана, тако и код особа са инвалидитетом – кључна је воља и жеља особе која је у питању. Уколико особа не жели да се лечи, онда је не треба терати да се лечи, осим у законском одређеним случајевима (нпр. безбедност јавног здравља). За друге ситуације, као што су поступци лечења без пристанка, постоје прописане процедуре у законима, те ни у овом случају није неопходно лишавање пословне способности. Само лишење пословне способности и постављање старатеља није гарант да ће лице лишено пословне способности прихватити лечење, одласке на контроле, узимање терапије, добровољно прихватање хоспитализације и сл.

Приликом преиспитивања одлуке о покретању поступка, стручни радници треба да размотре и друге алтернативе које постоје како би се кориснику осигурао континуитет у лечењу. Неопходно је кориснику обезбедити подршку у лечењу како би се осигурало да ће се лечење одвијати без проблема, уз неопходне лекарске контроле. Најчешћи извор подршке у оваквим околностима су чланови уже и шире породице, други чланови домаћинства и блиске особе из корисникове средине – суседи, пријатељи, колеге са посла и сви они које можемо назвати „значајним другим“.

Пратећи принципе актуелног метода рада у центру за социјални рад, стручни радник, приликом обезбеђивања континуитета у лечењу треба буде усмерен ка изградњи сарадничких односа са здравственим службама примарне, секундарне и терцијарне заштите, сарађујући са изабраним лекарима, домовима здравља, амбулантама, специјализованим болницама.

Доношењем Закона о заштити лица са менталним сметњама, област лечења особа са менталним и интелектуалним тешкоћама, са и без њиховог пристанка, је добрим делом уређен. Овим Законом су дефинисане јасне процедуре за реализацију лечења, са одговорностима свих система – здравственог, правосудног и система социјалне заштите.

У ситуацијама погоршања здравственог стања и неопходности појединих медицинских интервенција и принудне хоспитализације, корисник не мора бити лишен пословне способности како би се обезбедило задржавање у здравственој установи. Закон о заштити лица са менталним сметњама дефинише разлоге за „ограничавање“ лица са менталним сметњама и наводи да се они јављају само када је неопходно заштити здравље или безбедност лица са менталним сметњама или других лица.³⁰

Није потребно да особа буде лишена пословне способности нити да над њом буде продужено родитељско право, да би се особа принудно хоспитализовала и лечила.

На крају, важно је напоменути да Закон о заштити лица са менталним сметњама није усклађен са Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом, као и да је Комитет препоручио Србији укидање овог закона³¹. Такође, више међународних тела означила су лишење пословне способности у циљу хоспитализације, односно спровођење медицинских интервенција без пристанка особе, а на основу пристанка органа старатељства, кршење права особа са инвалидитетом.

30 Закон о заштити лица са менталним сметњама („Сл. гласник РС“ бр. 45/2013).

31 Комитет за права особа са инвалидитетом, Закључна запажања на Иницијални извештај Србије, 2016, пар. 26

Медицинска дијагноза

Одређени број запослених у центрима за социјални рад су као разлог за покретање поступака за лишење пословне способности или продужења родитељског права навели медицинску дијагнозу.³²

Оваква пракса је неприхватљива и дискриминаторна, односно, медицинска дијагноза не сме да буде разлог за покретање поступка лишења пословне способности и продужења родитељског права. Медицинске дијагнозе су битне здравственим радницима, а запосленима у центрима за социјални рад не би требало на било који начин да буду важне, посебно ако се има у виду да социјални радници не располажу адекватним знањима у вези са медицином. Медицинске дијагнозе су важне приликом лечења особа, али лечење не спада у домен система социјалне заштите. С друге стране, у поступцима за лишавање пословне способности задатак вештака није да предлаже лишавање пословне способности, на тај начин улазећи у област права коју не познаје, већ да налази и мишљење о „стању менталног здравља и способности лица за расуђивање“,³³ што значи да је њихов задатак да опишу како особа функционише и где јој је потребна додатна подршка. На сличан начин, ординирајући психијатар и други лекари, немају надлежност да предлажу лишавање пословне способности центрима за социјални рад, нити су центри у обавези да поступе по њиховим предлозима. Такође, ниједно право из социјалне заштите није у вези са постојањем било које медицинске дијагнозе, због чега је неопходно престати са праксом покретања поступака за лишење пословне способности на основу медицинске документације.

32 Стр. 27

33 Члан 38 став 1 Закона о ванпарничном поступку („Сл. гласник СРС“, бр. 25/82 и 48/88 и „Сл. гласник РС“, бр. 46/95 – др. закон, 18/2005 – др. закон, 85/2012, 45/2013 – др. закон, 55/2014, 6/2015 и 106/2015 – др. закон).

Врста инвалидитета и аутоматизам

У неколико случајева запослени у центрима за социјални рад, као разлог за покретање ових поступака, наводили неку врсту аутоматизма, односно, устаљене праксе у случајевима када особа има инвалидитет. Неки од одговора су били:³⁴

- *По службеној дужности смо покрећали поступке за продужење родитељског права код особа са сметњама у развоју са навршених 18 година и старијих.*
- *Родитељи су дошли у центар да се посавештују на који начин да заштити деце које није у стању да брине о себи и својим потребама.*
- *Странкама је понуђено продужење родитељског права као алтернатива у односу на лишавање, под условом да су деца млађа од 26 година.*

У овом случају је неопходно нагласити да особа са инвалидитетом лишена пословне способности није заштићена тиме што је лишена свих основних права и што друга особа доноси све одлуке у име особе са инвалидитетом. Такође, веома је важно да запослени у центрима за социјални рад не покрећу поступке за лишење пословне способности, без обзира на чињеницу да су овлашћени предлагачи. Посебно треба указати да нема обавезе покретања ових поступака по службеној дужности, већ је то прописано као могућност. На крају, треба рећи да продужење родитељског права није стварна алтернатива лишењу пословне способности, јер су последице ова два поступка потпуно идентичне за особу према којој се води поступак, а то је лишење свих права и могућности самосталног одлучивања уз подршку о сопственом животу.

34 2. том, стр. 44.

Продужење родитељског права није алтернатива лишењу пословне способности јер су последице ова два поступка потпуно идентичне за особу према којој се воде.

Мањи број запослених у центрима за социјални рад дали су одговоре из којих је евидентно да се покретање поступака за продужење родитељског права или лишавање пословне способности не доводе у везу са самом особом, већ њеним породичним окружењем, почевши од тога да породица захтева покретање поступка, преко ситуација у којима запослени у центрима за социјални рад, члановима породице који и сами имају ментални инвалидитет, предлажу покретање неког од ова два поступка.³⁵

- *Странке су саме подносиле захтев без сугестије стручних радника центра.*
- *Родитељи, сродници из одређених сврсисходних разлога доносе самосталне одлуке у циљу заштите лица са менталним инвалидитетом.*
- *Стручни радници ЦСР се у свом раду суочавају са проблематиком која је повезана и са степеном обољења и менталне инвалидности чланова породице који су условљени и стањем менталног здравља члана домаћинства (корисника за кога се уводе мере). У таквим условима се редовно прејоручује покретање поступка преиспитивања пословне способности.*

Веома је важно да стручни радници центара за социјални рад измене досадашњу праксу, те да не прихватају по аутоматизму предлоге које износе чланови породице особа са инвалидитетом, у ситуацијама када долазе са захтевом да се покрене поступак за лишење пословне способности.

35 2. том, стр. 44-45.

На крају, треба указати да веома мали број запослених у центрима за социјални рад сматра да продужење родитељског права или лишавање пословне способности нису најбоље решење за кориснике.³⁶

– *Сматрам да није најбоље решење да се кроз такав начин решава заштитића најбољег интјереса дејетта, осим ако нису исцрпљене све друге могућности.*

– *Није циљ само себи да се особа лиши пословне способности већ да се одговарајућом подршком у оквиру породице и ван ње надоместје недостајући капацитетти.*

36 2. том, стр. 45.

ПРОБЛЕМ НЕПОСРЕДНОГ СТАРатељства

Треба имати у виду и да је веома честа појава да се особе лишене пословне способности стављају под непосредно старатељство центра за социјални рад. Истраживање је показало да је у 110 општина које су учествовале у истраживању укупан број особа које су под непосредним старатељством центра за социјални рад износи 3064.³⁷ Поред тога, у седам општина постоји институт колективног старатељства и у њима је укупно 225 особа под колективним старатељством. Подаци показују да од укупно 8746 особа које су потпуно или делимично лишене пословне способности, њих 3289 налази се под непосредним старатељством центра за социјални рад или колективним старатељством (37,6%), при чему треба имати у виду да су у девет општина све особе које су лишене пословне способности стављене под непосредно старатељство центра за социјални рад. Ово је још једна пракса коју би требало укинути, осим у ситуацијама када су исцрпљене све друге могућности. Ова пракса није у интересу особе која је лишена пословне способности, јер старатељ који је запослен у центру за социјални рад најчешће нема довољно времена да се адекватно стара о свим неопходним областима живота особе којој је старатељ, док је са друге стране, ова пракса веома неповољна за запослене у центрима за социјални рад, имајући у виду да их озбиљно додатно оптерећује и да нису ретке ситуације да једна особа буде постављена за старатеља неколико, па и више десетина особа

37 2. том, стр. 32-33. Према евиденцији Градског центра за социјални рад у Београду, коју, додуше, треба разматрати са опрезом, у 17 београдских општина 568 особа је под непосредним старатељством центра.

које су лишене пословне способности. С обзиром на обим посла запослених у центрима за социјални рад и веома широк дијапазон надлежности и одговорности, елиминисање праксе лишења пословне способности било би од користи не само особама са инвалидитетом већ и самим запосленима у центрима за социјални рад.

Непосредно старатељство је посебно лоше за кориснике јер старатељ који је запослен у центру за социјални рад најчешће нема довољно времена за корисника. Оно је веома неповољно и за запослене у центрима за социјални јер их додатно оптерећује поред већ изузетно широког обима рада.

ПРВИ КОНТАКТ ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ И ПОРОДИЦЕ СА ЦЕНТРОМ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД

Први контакт са центром за социјални рад је веома важан. Грађани се центру за социјални рад обраћају када имају одређене животне проблеме, када желе да остваре неко право или када им је потребан одређени савет. Такође, особе са инвалидитетом и породице особа са инвалидитетом често се обраћају центрима за социјални рад, између осталог, због распрострањене праксе лишавања пословне способности. У Србији је још увек уобичајено да се улога центра за социјални рад посматра као заштитничка улога, чак и када су у питању одрасле особе. Међутим, улога центра за социјални рад би требало да буде пружање подршке, што значи да је неопходно променити парадигму у приступу особама са инвалидитетом. Улога центра за социјални рад је процена потреба особе са инвалидитетом, те пружање подршке у мери у којој је потребно и у мери у којој то жели особа са инвалидитетом, а у складу са законима.

Не треба никада губити из вида чињеницу да је лишење пословне способности грађанска смрт и да се тиме особа доводи у положај објекта права, чиме се лишава могућности да одлучује о сопственом животу. Меру потпуног лишења пословне способности не треба примењивати никада, док се мера делимичног лишења пословне способности може применити само уколико су исцрпљене све друге могућности подршке, при чему треба водити рачуна да ограничење буде најмање могуће. Треба напоменути да су усвајањем Конвенције о правима особа са инвалидитетом, а додатно усвајањем

општих коментара Комитета за права особа са инвалидитетом успостављени стандарди према којима било какво, па и делимично лишење, односно, ограничење пословне способности особа са инвалидитетом није дозвољено. Међутим, с обзиром да у Србији још увек није успостављен било какав систем подршке у одлучивању, до потпуне реформе система лишења пословне способности и старатељства над одраслим особама, могуће је користити делимично лишење пословне способности, али веома рестриктивно, водећи рачуна о међународним стандардима.

ИНФОРМИСАЊЕ ГРАЂАНА У ЦЕНТРУ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД

Резултати истраживања које је спроведено у оквиру пројекта, говоре у прилог томе да стручни радници у центрима за социјални рад не дају потпуне информације корисницима и члановима њихових породица, а често се информације које добију у центру за социјални рад тумаче у контексту дуггодишње утемељене праксе.³⁸ Ово се најчешће односи на уверење о неопходности покретања поступака лишења пословне способности и поступака за продужење родитељског права у циљу заштите најбољих интереса корисника. Покретање ових поступака, у највећем броју случајева није нужан, нити неопходан поступак.

Информације које породице корисника добију од различитих институција се крећу у оквиру позитивних прописа, најчешће се базирајући на медицинском моделу посматрања инвалидности, који је у оквирима социјалне заштите превазиђен као концепт. Овај модел особу са инвалидитетом посматра кроз њену дијагнозу, стављајући акценат на недостатке и слабости које су последица стања или обољења те особе. У таквим случајевима, улога центара за социјални рад је значајна у циљу осветљавања проблема са којима се суочавају корисници и њихове породице, давањем тачних информација и отклањањем недоумица у вези са покренутим или планираним поступцима.

Како би се превазишао утисак који имају корисници приликом сусрета са центром за социјални рад када су у питању поступци лишења пословне способности и продужења родитељског права, а то су незаинтересованост и инертност стручних радника, као и недовољна информисаност, на које упућују резултати истраживања спроведеног у оквиру овог

38 2. том, стр. 70.

пројекта, било би значајно да се промени приступ стручних радника у односу на ову врсту проблема.

У прилогу различитих искустава корисника, родитеља и старатеља, запослени у центрима за социјални рад би требало да приликом рада са особама са менталним и интелектуалним тешкоћама приступе на индивидуализован начин, поштујући у сваком конкретном случају вољу и жеље особе. Приликом првог контакта, али и током даљег рада са корисницима, запослени на пријему, водитељи случаја, правници и сви стручни радници са којима корисник и чланови његове породице имају контакт, морају да се руководе основним начелима на којима почива социјална заштита, али и правима која произилазе из Закона о социјалној заштити:

- ▶ Право на информисање
- ▶ Право на учешће у доношењу одлука
- ▶ Право на слободан избор услуга
- ▶ Право на поверљивост података
- ▶ Право на приватност
- ▶ Право на притужбу³⁹

Право на информисање

Од првог контакта, корисник и чланови његове породице имају право да буду информисани о свим поступцима који се спроводе у центру за социјални рад а који се односе на поступке лишења пословне способности односно продужења родитељског права. Информисаност се односи на давање потпуних, јасних и недвосмислених информација о свим подацима које су од значаја за утврђивање пословне способности корисника, о начину и процедурама за остваривање одређених права, о поступку покретања предлога, ко може бити покретач,

39 Чл. 34-39 Закона о социјалној заштити („Сл. гласник РС“ бр. 24/2011)

дужини трајања поступка, какве последице по корисника има покретање поступка, на који начин ће права и интереси корисника бити заштићени током поступка, какав је могућ исход поступка, које алтернативе постоје у ситуацији да се поступак не покрене, које особе ће бити укључене у поступак.

Стручни радник је у обавези да информише сваког корисника о поступцима који се покрећу у односу на њега, без обзира на врсту и степен инвалидности који корисник има. Начин информисања треба да буде такав да је прилагођен особи која се информише, на начин да особа разуме информацију јасно и недвосмислено. Ово може да подразумева различите облике комуникације, односно недостатак вербалног изражавања особе не може да буде разлог за несаопштавање информација. Када је потребно, у информисање корисника треба укључити особе које разумеју његов начин комуникације.

Неопходно је да стручни радник информише особу у односу на који је покренут поступак, у складу са одредбама Конвенције о правима особа са инвалидитетом.⁴⁰

Право на учешће у доношењу одлука

У складу са једним од основних права корисника, свако треба да буде укључен у доношење одлука које су од значаја за његов живот, раст и развој.

Свака особа са менталним и интелектуалним тешкоћама има право да учествује, од самог почетка, у процени својих потреба и свог стања. Ово учешће креће од самог пријема до свих других поступака у центрима за социјални рад.

Услов за укљученост у доношење одлука је у поседовању потпуних информација о резултатима процене, о могућностима, о ресурсима, ризицима.

40 Чл. 21 Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Конвенција је ратификована Законом о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом („Сл. гласник РС – међународни уговори“, бр. 42/2009).

Без обзира да ли се ради о лицу са менталним и интелектуалним тешкоћама или лицу које је у потпуности лишено пословне способности, стручни радник има обавезу да га укључи у доношење сваке одлуке која је од значаја за његово даље функционисање.

Истраживања из других земаља показала су да укључивање корисника у одлучивање о његовом животу кроз разговор и на друге начина значајно повећава шансе за друштвену инклузију, осећај добробити код корисника и задовољство пруженом услугом; са друге стране, искључивање из доношења одлука код корисника изазива осећаје безнадежности, беспомоћности, ниског самопоуздања, некомпетентности итд⁴¹.

Право на слободан избор услуга

Да би корисник могао да донесе одлуку мора да буде упознат са природом интервенција које су могуће, са врстом услуга које може да користи, са својим правима у вези са пружањем одређене услуге и сл.

Стручни радник треба да омогући кориснику учешће у доношењу одлуке о избору услуга, кроз обезбеђивање различитих начина подршке у разумевању врсте, сврхе и садржаја услуга. На овај начин се особама обезбеђује „приступ подршци која им може бити потребна за остваривање њихове пословне способности“, у складу са Конвенцијом УН о правима особа са инвалидитетом.⁴²

41 National Core Indicators, Data Brief, April 2019. Доступно на: https://www.nationalcoreindicators.org/upload/core-indicators/NCI_GuardianshipBrief_April2019_Final.pdf

42 Чл. 12 Конвенције о правима особа са инвалидитетом

Право на поверљивост података

У складу са Законом о социјалној заштити, корисник има право на поверљивост свих података који се обрађују у центру за социјални рад, укључујући податке који се тичу његове личности, понашања и породичних околности.⁴³

Право на приватност

Често је ово право кључно за кориснике, односно за успешност предузетих мера, јер се применом овог принципа поштује интегритет и личност корисника.⁴⁴ Као што ћемо видети на примерима, лишење пословне способности неретко резултира у повреди права на приватни и породични живот корисника.

Право на притужбу

Сваки корисник има право на притужбу уколико није задовољан квалитетом услуге која му је пружена, радом запослених који му пружају услугу, одређеним решењима и актима.

Право на притужбу је уско повезано са правом на информисање. На самом почетку рада са корисником, неопходно му је објаснити права која може да оствари у одређеном систему и у установи, могућност жалбе, органе који спроводе жалбени поступак и сл. Ово утиче на јачање поверења и сараднички однос између корисника и стручног радника.

Стручни радник мора поучити корисника о његовим правима, могућности жалбе и начину подношења исте.

⁴³ Чл.37 Закона о социјалној заштити („Сл. Гласник РС“ бр.24/2011)

⁴⁴ Жегарац Н, „Од проблема до прилика у вођењу случаја“, Приручник за практичаре, 2015.

ПАРТИЦИПАЦИЈА КОРИСНИКА

Партиципација корисника подразумева континуирану укљученост корисника током целог процеса рада са њим и његовом породицом и она би требало да крене од првог контакта односно од добијања информације о потреби рада са корисником.

Један део аутора сматра да би стручни радници у центрима за социјални рад постигли пуну укљученост корисника у процене, планирања и доношења одлуке, потребно да је да са корисницима остваре однос који укључује **консултативан процес, обезбеђивање учешћа у доношењу одлука, партнерство и враћање контроле кориснику**.⁴⁵

Један од првих услова за пуну укљученост корисника је тај да стручни радници од самог почетка развијају однос који се заснива на **сарадњи и консултовању корисника** о свим битним питањима у погледу његовог функционисања, узимајући у обзир у свакој ситуацији перспективу корисника.

Партиципација корисника не подразумева само консултацију већ и **учешће у процесу** процене потреба, снага и ризика, доминантних проблема и страхова.

Кључни сегменат рада са корисницима у поступцима лишења пословне способности и продужења родитељског права је **развијање партнерства** са корисницима приликом сачињавања плана услуга и избора одговарајућих мера које ће бити примењене и услуга које ће им бити пружене, других особа које ће бити укључене, временских рокова и задужења. На овакав начин корисницима се обезбеђује одређен

45 Браје С, Престион-Шут М, Оснаживање пракси у социјалној заштити (Empowering practice in Social Care), Open University Press, Бакингам, 1995, Macmillan.

обим аутономије, док се користи подршка коју корисницима пружају стручни радници. Без обзира што се ради о корисницима са интелектуалним и менталним тешкоћама, сваком треба обезбедити да учествује на начин који одговара његовим потенцијалима и да се изрази језиком и симболима и другим начинима комуникације које користи, а које некада само разумеју особе најближе кориснику.

Резултати истраживања указују да стручни радници не обезбеђују пуну *партиципацију* корисника приликом доношења одлуке о покретању поступка лишења пословне способности односно поступка продужења родитељског права. Поштујући одредбе Породичног закона⁴⁶ али и Закона о ванпарничном поступку⁴⁷, неопходно је првенствено упознати корисника о покретању поступка, а затим и укључити у доношење одлуке у центру за социјални рад, затим и кроз саслушање у судском поступку. Узимање мишљења од корисника подразумева неколико предуслова:

- Да корисник буде информисан о свим битним чињеницама за поступке који се покрећу, које укључују чињенице о начину покретања поступка, неопходним фазама, циљу поступка и последицама поступка по корисника.
- Неопходно је корисника информисати о могућим алтернативама за превладавање стања у којем се корисник налази.
- Времену трајања поступка;
- Информисање корисника о поступку жалбе у свим фазама рада, начин на који може да доставља притужбе и жалбе, ком органу, у ком року.

46 Породични закон („Сл. Гласник РС“ бр.18/2005, 72/2011 – др.закон, 6/2015).

47 Чл. 36 Закона о ванпарничном поступку („Сл. гласник СРС“ бр.25/82, 44/88, „Сл.гласник РС“ бр.46/95 – др.закон, 18/2005 – др.закон, 85/2012, 45/2013 – др.закон, 55/2014, 6/2015 и 106/2015 – др.закон)

На овакав начин се поштује и Препорука Комитета министара Савета Европе која обавезује да пунолетна особа мора бити обавештена о томе да се води поступак о њеној пословној способности, на начин који корисник разуме.

Поред уважавања перспективе корисника, важно је укључити и за корисника „значајне друге“ у поступак процене и доношења одлуке.

Партиципација корисника би требало да буде императив не само приликом покретања поступка за лишење пословне способности или поступка за продужење родитељског права, већ и приликом поступака преиспитивања односно враћања пословне способности.

Кроз уважавање перспективе корисника, подстицање да учествује у доношењу одлука и кроз подршку, кориснику се враћа осећај контроле над сопственим животом. Корисници се оснажују да користе преостале капацитете и ресурсе. Укључење корисника на овакав начин представља основу за примену холистичког приступа.

ПРОЦЕНА ПОТРЕБА КОРИСНИКА

Социјална заштита била је под доминантним утицајем медицинског модела приступа кориснику.⁴⁸ У фокусу овог модела је појединац који има проблема у функционисању, односно не функционише на начин на који је друштво поставило друштвене улоге које су му додељене. Ови појединци су посматрани као „болесни“, „неприлагођени“, „дисфункционални“ и требало их је лечити. Корисници су посматрани изоловано из своје породичне средине, а појединци су само били узрок тога што нису прилагођени. Утицај медицинских наука у овом моделу се примењује и кроз терминологију која се користи: анамнеза, дијагноза, прогноза, терапија, рехабилитација.⁴⁹

Савремени теоријско-методолошки приступ корисницима у социјалној заштити се базира на системско-еколошкој перспективи. У последњих неколико деценија овај приступ је потпуно раније доминантан медицински приступ. Стручни радници сада посматрају не само корисника, већ и средину у којој корисник функционише, међусобно прилагођавање и сталне трансакције између појединца и средине. Корисник се посматра као особа на коју утиче његова средина и релације које остварује са другима.⁵⁰

Системско-еколошки приступ се примењивао и на кориснике са интелектуалним и менталним тешкоћама. Акцент више није био на дијагнозама тих корисника и на њиховим недостацима, већ управо на снагама и ресурсима које поседују.

48 Милосављевић, М, Бркић М, „Социјални рад у заједници“, Социјална мисао, Београд 2005. (стр 72)

49 Ibid.

50 Ibid.

Ипак, стиче се утисак да се у пракси центара за социјални рад и даље појављују основе медицинског модела социјалног рада. Резултати истраживања указују на то да се стручни радници приликом процене најчашће ослањају на мишљење лекара вештака, а мање на податке до којих су дошли користећи теоријско-методолошке приступе своје професије (од одлазака на терен и посматрања корисника како функционише у оквиру своје породице, колико има могућност непосредне бриге о себи, начин на који му породица пужа подршку и сл.). Неговање традиционалног приступа у центрима за социјални рад доводи у опасност да се током поступка не штите интереси корисника, као и да се процена не реализује у складу са основним принципима на којима почива социјална заштита.

На основама системско-еколошке перспективе се развио и интегрални модел социјалне заштите која подразумева холистички односно свеобухватан приступ кориснику. У складу са овим, у центрима за социјални рад у нашој земљи се примењује метод рада вођења случаја. Стандарди рада у центрима за социјални рад су одређени Правилником о организацији, нормативима и стандардима рада у центрима за социјални рад.⁵¹

Једна од њених фаза у њеној раду са корисником и његовом породицом је њена процена. Она се реализује одмах након отварања случаја у центру за социјални рад. Процена представља основ за даљи рад са корисником, одређивање садржаја и праваца рада, пружање одређених услуга.⁵²

Стручним радницима су на располагању различити начини за прикупљање података о кориснику, његовој породици и о његовој средини. Поред увида у постојећу документацију

51 „Сл.гласник РС“ бр.59/2008, 37/2010, 39/2011 – др.правилник, 1/2012 др.правилник и 51/2019

52 Ibid. чл. 53.

центра за социјални рад и медицинску документацију, решења комисије за категоризацију односно интерресорне комисије, стручни радници у центрима за социјални рад прикупљају податке на основу опсервације и разговора са корисником и члановима његове породице, директном опсервацијом животних услова, прикупљањем података из различитих извора (од других институција, пружалаца услуга које корисник користи, и сл).

Када су у питању лица са интелектуалним и менталним тешкоћама, процена се заснива на процени ситуације и потреба које корисник има, а узима се у обзир и безбедност особе, способност самосталне бриге о себи, ризици са којима се та особа суочава, његова ограничења, снаге корисника.

Углавном се у самој пријави наводи неки од основних проблема са којима се корисник са интелектуалним и менталним тешкоћама суочава.

Резултати истраживања указују да се стручни радници у центрима за социјални рад у доброј мери ослањају на податке које добијају од стране здравствених институција и судских вештака, а да приликом процене много мање користе изворе као што су извештаји услуга које корисник користи (дневни боравци, лични пратиоци и сл.). Само у једном испитиваном центру,⁵³ стручни радници наводе да користе инструмент и то Скалу за процену функционалне способности корисника, док се у највећем броју случајева ослањају на традиционалне начине доласка до података о функционисању корисника – опсервација и интервју. Скала за процену функционалне способности корисника је инструмент који је стандардизован и чијом применом се мере индикатори који су од значаја за функционисање корисника. Индикатори су подељени у четири домена и то – способност корисника за непосредну бригу о себи, инструменталне животне вештине, способност

53 2. том, стр. 85.

корисника да се укључи у живот у заједници и мобилност.⁵⁴ Примена мерних инструмената у социјалној заштити помаже стручним радницима у процењивању и аргумендовању донетих одлука.

Опис и процена стања и потреба корисника са интелектуалним и менталним тешкоћама се односе на лична својства и развојне потребе, развој емоција, понашање у окружењу и према блиским особама, усвојене навике, вештине бриге о себи, начин на који се укључује у услуге у заједници, породични и социјални односи.⁵⁵

Процена је сачињена од неколико области:

- процена стања и потреба корисника
- опис и процена породичног функционисања
- опис и процена срединских фактора

Сваки од ових делова процене могу да представљају извор снага и ризика за корисника са интелектуалним и менталним тешкоћама.

54 Приручник са обуке за примену скале за процену функционалне ефикасности и процењивање потребног степена подршке, припредили Бркић М, Милановић М, Стокел Д.

55 Ibid.

ПРОЦЕНА СНАГА

Снаге и ресурси корисника, породице и средине представљају кључни сегмент процене стања и потреба корисника. Снаге обухватају све оне унутрашње и спољашне факторе који повећавају позитивне и смањују негативне исходе.⁵⁶

Особе са интелектуалним и менталним тешкоћама имају бројне снаге које су некада замагљене њиховом дијагнозом, бројем хоспитализација, решењима интерресорне комисије и сл.

Личне снаге корисника могу да се пронађу у знању које корисник има о стварима и сналажењу у свакодневним животним ситуацијама, у претходном искуству, способностима, талентима, особинама корисника. У оквирима процене, мало пажње се обраћа на таленте које поседује особа у односу на коју се покреће посупак лишења пословне способности, односно продужења родитељског права.

Када стручни радници процењују личне снаге корисника, од нарочите је важности како корисник задовољава своје основне потребе, колико је самосталан у функционисању у свакодневном животу, колико има увида у своје потребе, какав однос има према својим потребама и начину на који их задовољава, комуникацијске вештине.

Породица може да буде, а најчешће и јесте, извор снаге за кориснике са интелектуалним и менталним тешкоћама. Стабилно породично окружење и усмереност породице на конструктивно решавање проблема је једна од битних снага

⁵⁶ Ibid.

породичног окружења. Релације између чланова породице, емоционална топлина и размена, отворена комуникација, прихватање тешкоћа у функционисању, препознавање потреба члана породице којем је потребна подршка.

Средински ресурси су такође значајни као подршка особи која има тешкоће. Резултати истраживања говоре у прилог томе да стручни радници цене срединске факторе најчешће кроз развијеност услуга у заједници намењених лицима са сметњама у развоју и мањак услуга у заједници наводе као један од кључних разлога због којих не верују у одрживост процеса деинституционализације.

Снаге које потичу из средине, поред развијености услуга социјалне заштите у заједници су и могућност корисника да користи различите ресурсе који се односе на положај и место где корисник станује, подршку коју има у свом непосредном окружењу, структуру суседства, близину саобраћајница, доступност услуга здравствене заштите, али и других институција и јавних служби.

Битна претпоставка процена снага јесте обезбеђивање партиципације корисника, питањима о самопроцени властитих снага, описима ситуација када су корисници нешто успешно урадили, шта воле да раде, како превазилазе проблеме. На овакав начин корисници стичу и нове увиде у снаге које нису препознали.

Резултати истраживања указују на поразну чињеницу да стручни радници углавном не покрећу поступке за враћање пословне способности корисника. У ситуацијама када то чине, нису усмерени на повећање функционалности корисника већ се и даље базирају на здравствене разлоге – *„није било хоспитализација у прелазном периоду“, „у стабилној је ремисији“, „узима терапију на време“.*

ПРОЦЕНА РИЗИКА

Саставни део процене потребе и проблема корисника је и процена ризика. Ризици или ограничења могу да се јаве на свим нивоима на којима могу да се јаве и снаге, а то су на личном, породичном, односно интерперсоналном и срединском нивоу.

Ризици такође могу да се посматрају као објективне околности да се нешто догоди или субјективан осећај особе да нешто представља препреку или тешкоћу.

На личном нивоу ризици могу да се јаве кроз немогућност да се одређене потребе задовоље на одговарајући начин, или да не могу да се задовоље на одређени начин.

На породичном нивоу најчешће се јављају кроз изостанак подршке од стране породице, отежавајућих фактора у самој породици услед материјалне угрожености, уколико још неко од чланова породице болује од неке хроничне болести која му отежава функционисање, присуство болести зависности код неког од чланова и сл.

Ризици који долазе из средине се најчешће јављају кроз изостанак подршке социјалне средине. Стручни радници у оквиру истраживања су наводили као тешкоћу изостанак разумевања и сарадње са другим институцијама – првенствено здравственим системом и судством. Као предлог за унапређење ове сарадње они су навели заједничке обуке у погледу заштите лица са менталним и интелектуалним тешкоћама.

УСМЕРЕНА ПРОЦЕНА

Усмерена процена је посебна врста процене која је дефинирана Правилником о организацији, нормативима и стандардима рада у центрима за социјални рад.⁵⁷ Усмереном проценом се добијају продубљени подаци о кориснику, за које је по правилу потребно укључити професионалца из властитог или другог система. Професионалци који се укључују у усмерену процену могу да буду различите струке од стручног радника који је задужен за корисника, али могу да буду и исте струке, уколико поседују нека специфична знања и вештине које су неопходне за реализовање продубљене процене.

Одлуку о усмереној процени доноси водитељ случаја заједно са супервизором. Приликом планирања усмерене процене, обавезно се планира на које области ће се процена усмерити, ко ће је обавити, на који начин и у ком временском року.

Према чл. 61 Правилника о организацији, нормативима и стандардима рада у центрима за социјални рад, усмерена процена се обавезно реализује у случајевима када је покренут поступак за лишење пословне способности. Кључан разлог за обавезно спровођење усмерене процене у овим ситуацијама је значај поступка који се покреће у односу на живот и будућност корисника. Због тога је потребно продубити знања о појединим областима функционисања корисника.

⁵⁷ Правилника о организацији, нормативима и стандардима рада у центрима за социјални рад („Сл.гласник РС“ бр.59/2008, 37/2010, 39/2011 – др.правилник, 1/2012 др.правилници и 51/2019).

ДОНОШЕЊЕ ОДЛУКЕ О ПОКРЕТАЊУ ПОСТУПКА

Након процене стања и потреба корисника, пред органом старатељства је задатак да заједно са корисником донесе одлуку о даљем раду са њим. Ова одлука не мора нужно да значи да ће стручни радник да се одлучи за покретање поступка лишења пословне способности, или продужење родитељског права, нарочито уколико се посматрају снаге корисника.

Стручни радник треба и да применом најмање рестриктивних мера обезбеди оптимално функционисање корисника. Због комплексности одлуке о покретању драстичних поступака по живот корисника, одлуке се доносе тимски, уз обавезно разматрање алтернатива у погледу могућности обезбеђења поштовања воље корисника у највећој могућој мери.

Резултати истраживања указују да се у овим ситуацијама стручни радници често опредељују за покретање предлога за потпуно лишење пословне способности.

Код доношења тако значајне одлуке за живот корисника увек треба имати на уму све последице које таква одлука доноси кориснику. Пратећи препоруке Савета Европе, али и правца у којем се крећу предлози за измену домаћег законодавства, одлука о покретању поступака продужења родитељског права и потпуног лишења пословне способности, треба да буде напуштено као пракса.

Као крајња опција, када су све друге алтернативе у погледу обезбеђења заштите корисника исцрпљене, потребно је размотрити могућности делимичног лишења пословне способности и то у сегментима који ће кориснику омогућити задржавање аутономије што већег обима.

Стручни радници могу размотрити могућност делимичног лишења пословне способности као крајњу опцију и то на начин да корисник задржи што више права и аутономије.

У оквиру ових поступака стручни радници сачињавају налаз и мишљење којим треба да опишу ситуације у којима корисник испољава своје ресурсе и снаге, уз образложење које су то ситуације угрожавајуће за њега. Препорука је да стручни радници приликом сачињавања налаза и мишљења користе аргументе и различита доказе, између осталог и резултате процене настале употребом мерних инструмената и сл.

Такође, уколико дође до покретања поступка, стручни радници треба да присуствују рочишту, испуњавајући на тај начин једну од својих законских и етичких обавеза – заступање корисника у складу са његовом вољом и жељама.

НАЦИОНАЛНИ ПРАВНИ ОКВИР

Национални правни оквир у вези са правом на пословну способност није усклађен са међународним стандардима људских права и забране дискриминације, одредбама Конвенције о правима особа са инвалидитетом и општим коментарима Комитета за права особа са инвалидитетом.⁵⁸ Поред тога, прописи којима се регулише пословна способност нису усклађени ни са антидискриминационим законима Републике Србије.

Комитет за права особа са инвалидитетом усвојио је први општи коментар управо на тему равноправности пред законом (2014), с обзиром да је уочено да многе државе, у својим извештајима о спровођењу Конвенције, питање права на пословну способност не схватају на начин да је пословна способност универзално људско право, већ и даље имају правне режиме према којима је могуће особу са инвалидитетом лишити пословне способности. С обзиром на значај пословне способности за свако људско биће, Комитет за права особа са инвалидитетом указао је на дугогодишње постојање дискриминаторних пракси којима се особе са инвалидитетом лишвају пословне способности у многим системима и позвао државе да измене законодавства и укину ове праксе, како би се особама са инвалидитетом обезбедило право на уживање пословне способности, на равноправној основи са другима.

Треба имати у виду да је пословна способност неопходан предуслов за уживање грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права, а за особе са инвалидитетом

58 Општи коментари Комитета за права особа са инвалидитетом доступни на: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/GC.aspx>

је од посебног значаја јер им уживање права на пословну способност омогућава самостално одлучивање о ствари-ма које су им битне, укључујући одлучивање о образовању, здрављу и лечењу, избору запослења, становању и слично.

Пословна способност у Републици Србији регулисана је Уставом Републике Србије,⁵⁹ Породичним законом,⁶⁰ а сам поступак регулисан је Законом о ванпарничном поступку.⁶¹

Уставом Републике Србије прописано је да свако има правну способност.⁶² Пословна способност је дефинисана тако што је прописано да лице пунолетством стиче способност да самостално одлучује о својим правима и обавезама, као и да пунолетство наступа са навршених 18 година.⁶³ У овим одредбама Устава спомињу се правна и пословна способност. У питању су веома различити концепти и неопходно их је разграничити, посебно јер се на енглеском језику за ова два концепта користи исти израз *legal capacity*.

Правна способност је способност људског бића да буде носилац права и обавеза, она се стиче рођењем и не може се ограничити, нити одузети. С друге стране, пословна способност представља способност самосталног одлучивања о правима и обавезама, односно, способност особе да сопственим изјавама воље преузима права, прихвата обавезе и учествује у различитим правним односима. Опште је правило да пунолетна особа има и правну и пословну способност. Међутим, у Србији се пословна способност још увек може потпуно или делимично одузети/ограничити, а постоји и могућност продужења

59 „Сл. гласник РС“, бр. 98/2006

60 „Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015

61 „Сл. гласник СРС“, бр. 25/82 и 48/88, „Сл. гласник РС“, бр. 46/95 – др. закон, 18/2005 – др. закон, 85/2012, 45/2013 – др. закон, 55/2014, 6/2015 и 106/2015 – др. закон.

62 Члан 37 став 1 Устава РС.

63 Члан 37 став 2 Устава РС.

родитељског права. Особе које су делимично или потпуно лишене пословне способности стављају се под старатељство, што значи да више немају могућност да самостално одлучују о сопственом животу у целисти или у вези са одређеним питањима.

Република Србија је у Иницијалном извештају о примени Конвенције о правима особа са инвалидитетом⁶⁴ потврдила да је национални правни оквир који се односи на пословну способност неусклађен са одредбама Конвенције о правима особа са инвалидитетом, као и да је ова област и даље регулисана прописима који су застарели и превазиђени. Наиме, Породични закон је усвојен 2005. године и материјалне одредбе које се односе на услове за лишење пословне способности нису мењане до данас.⁶⁵ Закон о ванпарничном поступку усвојен је 1982. године, а током 2014. године делимично су измењене одредбе које се односе на поступак лишења пословне способности, што представља позитиван помак у правцу реформе система лишења пословне способности, али реформа још увек није завршена, с обзиром да могућност лишења пословне способности, као и продужења родитељског права, још увек постоји.

Породичним законом је прописано да се пунолетство стиче са 18 година,⁶⁶ док се потпуна пословна способност стиче пунолетством или склапањем брака пре пунолетства уз дозволу суда. С друге стране, родитељско право престаје када дете напуни 18 година или стекне пуну пословну способност пре пунолетства.⁶⁷

64 Извештај је доступан на:
http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/inicijalni_izvestaj_na_srpskom_jeziku.pdf

65 Децембар 2019.

66 Члан 11 Породичног закона.

67 Члан 84 став 1 тачке 1 и 2 Породичног закона.

У наставку текста, у најкраћим цртама су представљене одредбе Породичног закона и Закона о ванпарничном поступку које се односе на прописане услове за лишење пословне способности и продужење родитељског права, као и одредбе којима су регулисани поступци за лишење пословне способности, продужење родитељског права, враћања пословне способности и престанка продуженог родитељског права. Одредбе које се односе на поступке преиспитивања постојања разлога за даље лишење пословне способности нису посебно представљене, с обзиром да се сви предлози и сугестије намењени запосленима у органу старатељства, представљени у овим смерницама, односе на све наведене поступке у вези са пословном способношћу.

ПОТПУНО И ДЕЛИМИЧНО ЛИШЕЊЕ ПОСЛОВНЕ СПОСОБНОСТИ

У Србији је систем лишења пословне способности у потпуности усмерен на утврђивање неспособности, што је у супротности са Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом и неопходно га је реформисати јер има несагледиве последице по живот и достојанство особе која је лишена пословне способности. Особи која је лишена пословне способности ускраћена су сва основна права те се оваква ситуација, као што је већ наведено, са разлогом описује као „грађанска смрт“. Последице лишења пословне способности су далекосежне јер лишење пословне способности утиче на све аспекте живота једне особе, она престаје да буде субјекат права, сведена је на објекат права, није јој обезбеђена подршка која јој може бити неопходна, већ је лишена или онемогућена да ужива већину гарантованих права и слобода. На пример, особа лишена пословне способности не може да: закључује уговоре и управља својом имовином; одлучи о месту пребивалишта и боравка; склопи брак; одлучује о рађању деце; врши родитељско право; врши активно и пасивно бирачко право; предузима самостално радње у судским и другим поступцима; одлучи о медицинској мери, прекиду трудноће, донирању органа. Имајући у виду да су ово само неке од последица лишења пословне способности, евидентно је да је неопходно престати са праксом потпуног лишења пословне способности, те, само и искључиво када су исцрпљене све друге могућности, користити могућност делимичног лишења, док се национално законодавство не усагласи са међународним стандардима у овој области.

Особе лишене пословне способности често завршавају у резиденцијалним установама или психијатријским болницама далеко од места свог пребивалишта, које не могу да напусте уколико немају одобрење старатеља и веома ретко остварују контакте са спољним светом,⁶⁸ а због тога Србија спада у земље са најрестриктивнијим системом старатељства који утиче на све аспекте живота особа које су лишене пословне способности.⁶⁹ Тренутни систем старатељства у Србији не узима у обзир права, вољу и жеље особа са инвалидитетом,⁷⁰ што спада у међународни стандард у овој области. Треба имати у виду да су жене са менталним инвалидитетом у још лошијем положају, те да су у повећаном ризику од злостављања, насиља, принудних абортуса и могућности да буду одвојене од свог детета.⁷¹ Поред тога, жене са менталним ивалитетом које су у резиденцијалним установама живе у веома тешким условима, изложене су различитим повећаним ризицима од дискриминације, злостављања и насиља.⁷² Иако су последице лишења пословне способности далекосежне за сваку особу која је лишена пословне способности, жене са инвалидитетом су и у овом случају у неповољнијем положају јер не могу да одлучују о свом репродуктивном

68 Alternative Report on the Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the Republic of Serbia, Mental Disability Rights Initiative – Serbia, Београд, 2015, стр. 6, доступно на: <http://www.mdri-s.org/vesti/komitet-za-prava-osoba-sa-invaliditetom-izrazio-zabrinutost-i-uputio-srbiji-dugacak-spisak-preporuka/>

69 Ibid. стр. 13.

70 Shadow Report on Serbia, Disability Council International, 2015, стр. 6, доступно на: <https://disabilitycouncilinternational.org/Contact-us.php>

71 Alternative Report on the Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the Republic of Serbia, Mental Disability Rights Initiative – Serbia, Belgrade, 2015, стр. 6.

72 Јањић Б, Ћирић Миловановић Д, „Овде и зидови имају уши – Сведочења жена са менталним инвалидитетом о родно заснованом насиљу у резиденцијалним установама“, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом МДРИ-С, Београд, 2017.

здрављу и изложене су специфичним видовима родно заснованог насиља уколико су институционализоване. Поред тога што сам смештај особе у резиденцијалну установу против њене воље представља акт насиља, жене са инвалидитетом у овим установама су изложене, или су у ризику од физичког, вербалног, психолошког и сексуалног насиља и то од других корисника установе, запослених и особа ван установе.⁷³ Жене са менталним инвалидитетом у резиденцијалним установама су изложене и додатним облицима насиља која можемо окарактерисати као родно специфична, а укључују сексуално узнемиравање и злостављање, партнерско насиље, грубо кршење репродуктивних права које обухватају и присилне абортусе, узимање контрацепције без информисањег пристанка и принудну стерилизацију.⁷⁴

Док се законодавство по питању лишења пословне способности и старатељства не реформише, могуће је користити мање рестриктивну меру која је регулисана националним законодавством – делимично лишење пословне способности. Међутим, увек треба имати у виду да је свако лишење пословне способности, укључујући и делимично лишење, кршење људских права особа са инвалидитетом, те да је неопходно размотрити све опције које су на располагању у систему социјалних услуга, пре него што се ова мера предложи. Уколико нема других опција, треба водити рачуна да делимично лишење буде најмање/најуже могуће и у што краћем временском трајању, те да најмање утиче на одлучивање о сопственом животу особе која је у питању.

73 Ibid.

74 Ibid.

ПРОДУЖЕЊЕ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА

Продужење родитељског права је могућност која постоји још увек у Србији. У случају лишења пословне способности, особа је стекла пословну способност пунолетством, док у случајевима продужења родитељског права, особа ни не стиче пословну способност, већ се над њом продужава родитељско право и после пунолетства. Као што је већ наведено, у Србији постоји пракса да запослени у центрима за социјални рад предлажу продужење родитељског права и у случајевима младих особа, до 26 година, иако за то нема законског основа. Последице продужавања родитељског права исте су као и последице лишења пословне способности, што значи да је особа лишена свих права и нема могућност да одлучује о стварима које је се тичу.

У истраживању се једно питање односило на разлике у статусу особе лишене пословне способности и особе према којој је продужено родитељско право. Више од половине испитаника (57,8%) не види разлике у статусима особа, нешто више од четвртине (28,6%) сматра да разлике не постоје, док 12,7% наводи да нису упознати са разликама у статусу ових особа⁷⁵.

За особу над којом је продужено родитељско право нема разлике између овог статуса и статуса особе лишене пословне способности. С друге стране, позиција родитеља је лакша од позиције старатеља, јер родитељи са продуженим родитељским правом немају обавезу да подносе извештаје о свом раду центру за социјални рад. Међутим, нејасан је став појединих запослених у центрима за социјални рад који наводе да је продужење родитељског права ограничено на

75 2. том, стр. 45-46.

26 година живота особе, као и став да се одредбе које се односе на преиспитивање судске одлуке односе само на случајеве лишења пословне способности, имајући у виду да за овакве ставове нема упоришта у законима. Наиме, одредбом Породичног закона је прописано да *продужено родитељско право може да пресстане када престану разлози због којих је родитељско право било продужено*,⁷⁶ док је одредбама Закона о ванпарничном поступку прописано да суд по службеној дужности, између осталог, одређује време после кога се проверава да ли и даље постоје разлози за трајање мере продужења родитељског права.⁷⁷

76 Члан 86 Породичног закона.

77 Члан 73 став 1 Закона о ванпарничном поступку.

ВРАЋАЊЕ ПОСЛОВНЕ СПОСОБНОСТИ

Пунолетној особи која је лишена пословне способности може се вратити пословна способност када престану разлози због којих је особа била потпуно или делимично лишена пословне способности, а продужено родитељско право може да престане када престану разлози због којих је родитељско право било продужено.

ПОСТУПАК ЛИШАВАЊА ПОСЛОВНЕ СПОСОБНОСТИ

У овом поступку суд испитује да ли су се стекли законски услови за лишење пословне способности пунолетног лица, одлучује о мери лишења пословне способности, одређује време за које ће се проверити да ли постоје разлози за даље трајање изречене мере и одлучује о враћању пословне способности када престану разлози за лишење пословне способности. Прописано је да су поступци за лишење и враћање пословне способности хитни.⁷⁸ Опширније информације о поступцима лишења и враћања пословне способности, као и поступку продужења родитељског права и другим поступцима у вези са пословном способношћу доступне су у публикацијама које је Иницијатива за права особа са

78 Члан 31 Закона о ванпарничном поступку.

менталним инвалидитетом MDRI-S објављивала претходних година.⁷⁹

Треба имати на уму да се центар за социјални рад може јавити у неколико улога у поступку у коме се одлучује о лишењу, враћању или повећању, односно, смањењу пословне способности.⁸⁰ Центар за социјални рад јавља се у овим поступцима: 1) као странка – предлагач, 2) као обавезни учесник и 3) као помоћни орган суда.

Центар за социјални рад, који у домаћем правном систему обавља послове органа старатељства, овлашћен је да покрене поступак за лишење пословне способности,⁸¹ поступак за враћање пословне способности,⁸² поступак за повећање или смањење пословне способности.⁸³ У поступцима које је покренуо, центар за социјални рад има положај странке – предлагача.

У поступку у коме се одлучује о пословној способности центар за социјални рад јавља се и као обавезни учесник. Такав процесни положај овај орган има у поступку који је покренут по службеној дужности или предлогом неког другог овлашћеног предлагача. Уколико центар за социјални рад није сам покренуо поступак, суд је дужан да овај орган обавести о покретању поступка, без обзира да ли је поступак покренут по службеној дужности или предлогом овлашћеног

79 Публикације су доступне на: <https://www.mdri-s.org/publikacije-poslovna-sposobnost/>

80 Део о процесном положају центра за социјални рад преузет је из публикације: Невена Петрушић, Косана Бекер и Драгана Ћирић Миловановић, Смернице за поступање судија у случајевима лишавања пословне способности, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом МДРИ-С, Београд, 2016, стр. 43-45.

81 Члан 32 Закона о ванпарничном поступку.

82 Члан 42б ст. 1 и 2 Закона о ванпарничном поступку.

83 Члан 42б став 3 Закона о ванпарничном поступку.

предлагача.⁸⁴ Центар за социјални рад сам оцењује да ли ће и у ком тренутку у развоју поступка узети учешће у поступку.

Уколико на основу чињеница и околности конкретног случаја процени да је потребно, суд може центар за социјални рад позвати да учествује у поступку и одредити му рок у коме може да пријави своје учешће. До протеча овог рока суд треба да застане са поступком, с тим што и по протеку овог рока центар за социјални рад може узети учешће у поступку.⁸⁵ Неодазивање центра за социјални рад позиву суда у остављеном року не спречава суд да настави са спровођењем поступка.

Суд је дужан да центар за социјални рад, као обавезног учесника, позива на рочишта и доставља му поднеске учесника и одлуке против којих је дозвољен правни лек, без обзира на то да ли орган старатељства фактички учествује у поступку.⁸⁶

Центар за социјални рад као обавезни учесник у поступку овлашћен је да предузима све радње у поступку ради заштите права и правних интереса лица према коме се поступак води, а нарочито да износи чињенице које други учесници нису навели, да предлаже извођења доказа и да изјављује правне лекове.⁸⁷

Центар за социјални рад јавља се као помоћни орган суда када на захтев суда лицу према коме се поступак води поставља привременог старатеља, као и онда када на захтев суда поставља колизијског старатеља.

84 Члан 4 став 2 Закона о ванпарничном поступку.

85 Члан 4 став 3 Закона о ванпарничном поступку.

86 Члан 4 став 2 Закона о ванпарничном поступку.

87 Члан 5 Закона о ванпарничном поступку.

МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ ОКВИР

Почетак модерног међународног права људских права најчешће се везује за усвајање Универзалне декларације о људским правима у оквиру Уједињених нација 1948. године. Један од најважнијих принципа ове декларације и људских права је универзалност. Универзалност се некада дефинише као универзалност у домету или применљивости и универзалност у валидности или важењу⁸⁸. Универзалност у обиму или домету значи да се људска права односе на сва људска бића, док се валидност односи на важење људских права у свим деловима света и у свим околностима. Суштински, универзалност представља забрану селективне примене људских права.

Упркос забрани селективности, људска права су често ускраћена одређеним групама становништва, попут особа са инвалидитетом. У овим случајевима ускраћивање људских права правда се различитим факторима. Ови фактори, односно изговори, могу бити најразличитији па препознајемо на пример оне који се односе на економију и безбедност. Пример за ово је ускраћивање слободе кретања или лишење слободе миграната и избеглица, као и лишење слободе особа са проблемима менталног здравља. Важно је рећи да су ови разлози најчешће неутемељени, да се базирају на предрасудама попут оних да су људи са менталним тешкоћама опаснији по заједницу од других људи.

Неки други фактори имају искључиво културну позадину. Тако људи друге боје коже, са интелектуалним инвалидитетом, неуро-атипични, жене, ЛГБТ особе и други бивају стављени у гори положај од шире популације због својих личних

88 Улрих Ц, Универзалност људских права: Незавршени пројекат (Universal Human Rights: Unfinished Project), у Human rights on common grounds: the quest for universality, 1998, стр. 195-224.

карактеристика. Иако овакав третман представља дискриминацију коју некада није тешко препознати, попут нижих плата за жене које обављају посао исте вредности као њихове колеге мушкарци, постоје и области у којима се јављају озбиљни изазови препознавању неоправданости диференцијалног третмана који ставља у гори положај. Препреке за препознавање дискриминације и ускраћивања људских права се осим у необавештености и предрасудама налазе и у вишедеценијским праксама и политикама. Неке од ових политика и пракси настале су и пре модерних докумената људских права и са временом нису мењале своју суштину. Једна од таквих је и одузимање многих права људима који имају интелектуалне и менталне тешкоће.

Римско право је познавало готово идентичне механизме под које су се стављале особе са интелектуалним или менталним тешкоћама. Људи који су били овако окарактерисани били би лишени могућности располагања својом имовином, која би некада прелазила у власништво владара / администрације⁸⁹. Оваква моћ државе, стручно названа *patens patriae*, у Србији и многим другим државама одржала се у врло сличном облику до данас. Огледа се патерналистичкој улози државе према својим грађанима, односно у неспутаној моћи коју има над грађанима за које се сматра да из одређених разлога не могу брину о себи. Она се најчешће испољава постављањем државног органа или државног службеника за старатеља особи за коју се сматра да се не може сама старати о себи.

Право је чудо да се овакав механизам, настао још у старом веку, одржао до данас у Србији у суштински неизмењеном облику. Пленарно старатељство и лишење пословне способности „преживели“ су осим Декларације и многе потоње обавезујуће међународне и регионалне документе људских

89 Закон дванаест таблица предвиђао је старатељство над људима са менталним тешкоћама, односно њиховом имовином и то од стране блиских особа.

права. Знајући обим и интензитет ускраћивања људских права особама под старатељством можемо само претпоставити да универзалност, односно забрана селективне примене људских права не важи за људе са интелектуалним инвалидитетом и менталним тешкоћама. Међутим, универзалност није једини, основни принцип људских права, који се занемарује када су у питању особе са инвалидитетом, то је случај и са достојанством.

Сва људска бића рођена су слободна и једнака у достојанству и правима.

Члан 1 Универзалне декларације о људским правима

Светска здравствена организација је 2015. године навела неколико типичних третмана особа са менталним инвалидитетом, који „потпуно уништавају“ достојанство. То су потпуно лишење пословне способности, институционализација која за узрок има сегрегацију и искључивање из заједнице, као и злостављање и занемаривање.⁹⁰

Достојанство овде не треба схватити као естетску категорију – достојанствено понашање и поступање. У теорији људских права достојанство представља урођену особину. Дакле, она се не може стећи, заслужити, освојити или купити. У Декларацији Уједињених нација достојанство се доводи у везу са аутономијом и слободом (члан 3). Неки аутори сматрају да између аутономије и достојанства нема суштинске разлике, те да је ово друго сувишан појам.⁹¹ Међутим, овакво мишљење је углавном одбачено, као што је то урадио и Комитет УН за људска права одлучујући у познатом случају Вакенхајм

90 Светска здравствена организација, „Светски дан менталног здравља: достојанство и ментално здравље (World Mental Health Day: Dignity and Mental Health)“, 2015.

91 Маклин Р, према Стефановић Л, Бошам Е, „Канадски модели одлучивања уз подршку као могућа алтернатива старатељству у Србији, 2019, MDRI-S, стр. 11-13.

против Француске.⁹² Иако тумачења и праксе судских и квази-судских тела различито виде однос аутономије, слободе и достојанства, сигурно је да су они неодвојиви, односно да једни без других не постоје.

Јединствена дефиниција достојанства, онаквог какво је у међународним инструментима људских права не постоји, те овај концепт пре свега служи као уједињујући фактор за сва људска права, који потврђује њихову универзалност. Нешто мање апстрактни појмови попут аутономије и слободе нам омогућавају да разумемо озбиљност и последице ускраћивања истих на достојанство, односно људска права човека. Упркос томе, особе са менталним инвалидитетом су дуго после усвајања Декларације и међународних правно-обавезујућих инструмената попут Међународног пакта о грађанским и политичким правима (Пакт), изузете од примене ових стандарда. Због инвалидитета, дуго се у друштву и јавним политикама, здраво за готово узимало поштовање људских права, односно сматрала се природним негација истих људима са менталним инвалидитетом.

Услед наведених проблема, односно непризнавања многих људских права особама са инвалидитетом, а посебно особама са менталним инвалидитетом, у 21. веку је коначно препозната потреба за посебним инструментом који ће се бавити искључиво правима људи са инвалидитетом. Конвенција о правима особа са инвалидитетом (Конвенција, КПО-СИ) усвојена је 2006. године; до овог тренутка ју је ратификовала 181 држава чланица Уједињених нација. Конвенција не успоставља ниједно ново људско право, она искључиво постојећа права ставља у контекст особа са инвалидитетом.

92 За анализу ове одлуке погледати: Стефановић Л, Бошам Е, „Канадски модели одлучивања уз подршку као могућа алтернатива старатељству у Србији, 2019, MDRI-S, стр. 12; Одлука Комитета доступна на: <https://undocs.org/CCPR/C/75/D/854/1999>

МЕЂУНАРОДНЕ ОБАВЕЗЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Република Србија ратификовала је 8 од 9 међународних инструмената о људским правима. Посебно значајни за особе са инвалидитетом су осим КПОСИ и Међународни пакт о грађанским и политичким правима са факултативним протоколима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Конвенција о елиминацији свих облика расне дискриминације, Конвенција против тортуре и других окрутних, нехуманих и понижавајућих казни и поступака и Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена.

Србија је такође ратификовала најзначајни регионални правно-обавезујући инструмент Европску конвенцију о људским правима (Европска конвенција) у оквиру Савета Европе, као и припадајући Протокол 12 (оба документа ратификована 2004.) који прописује општу забрану дискриминације. Ратификацијом Европске конвенције и постајањем чланицом Савета Европе, Србија је прихватила надлежност Европског суда за људска права, те су његове пресуде за Србију обавезујуће.

Постоји низ других докумената међународних организација обавезујућих за Србију, које се баве и правима особа са инвалидитетом. Њих овом приликом нећемо анализирати из разлога што је њихов утицај на питање пословне способности значајно мањи од утицаја стандарда из наведених докумената.

КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ОСОБА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ И ПОСЛОВНА СПОСОБНОСТ

КПОСИ је међународни инструмент људских права у чијој изради је учествовало највише заинтересованих страна, па се овај процес сматра најширим и најинклузивнијим консултацијама спроведеним у циљу стварања једног правно обавезујућег, међународног документа о људским правима. Конвенција је у децембру 2006. године усвојена од стране Генералне скупштине УН, да би наредне године била отворена за потписивање, а 3. маја 2008. ступила на снагу. Данас КПОСИ има највише ратификација после Конвенције о правима детета, што представља велики успех Конвенције, Уједињених нација и људи са инвалидитетом. У исто време висок број ратификација изазива и недоумице у вези са мотивацијом многих држава чланица, када се узме у обзир ниво занемаривања и кршења права особа са инвалидитетом више од 10 година по ступању Конвенције на снагу. Свакако један од најважнијих развоја догађаја је ратификација Конвенције од стране Европске уније, која осим о намери ЕУ да настави реформе у областима које су директно повезане са правима особа са инвалидитетом, представља нови моменат у међународном праву.

Конвенција је ратификована од стране Републике Србије 2009. и на тај начин је постала део унутрашњег права наше државе. Као што је већ писано, она је једини инструмент људских права ратификован од стране Европске уније, те представља део права ЕУ. Осим тога, све државе чланице ЕУ ратификовале су Конвенцију. Ово је значајно утолико што Србија у процесу придруживања ЕУ треба своје законе, политике и праксе да усклади са европским, што значи и са

самом Конвенцијом, како би постала пуноправна чланица. У процесу преговора са ЕУ посебно су значајна поглавља 19 (Социјална политика и запошљавање) и 23 (Правосуђе и основна права). У складу са тим, Акциони план за Поглавље 23 представља значајан стратешки документ којим се детаљно планира спровођење одговарајућих реформи у циљу усклађивања са правним тековинама ЕУ.⁹³

Циљ Конвенције се популарно описује као промена парадигме према којој су особе са инвалидитетом „објекти права“, милосрђа, социјалне заштите и успостављању парадигме у којој су људи са инвалидитетом „субјекти права“, равноправни чланови друштва који могу да доносе одлуке о себи и својим правима. Прелазак са такозваног „медицинског модела“, на модел заснован на људским правима који се развио из „социјалног модела“⁹⁴ и неких других теоријских концепата развијаних у другој половини 20. века, представља револуционарни заокрет у приступу инвалидности чије разумевање и примена за многе актере у друштву представља озбиљан изазов. Џерард Квин као један од разлога за доношење Конвенције види имуност система социјалне заштите на притисак да се пређе са модуса „одржавања“ особа са инвали-

93 Акциони план за поглавље 23, доступан на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/9849/finalna-verzija-akcionog-plana-za-pregovaranje-poglavlja-23-koja-je-usaglasena-sa-poslednjim-preporukama-i-potvrdjena-od-strane-evropske-komisije-u-briselu-.php>

94 За више информација о развоју социјалног модела и других приступа инвалидности погледати: Финкелштајн В, Социјални модел инвалидности и инвалидски покрет (The Social Model of Disability and the Disability Movement), 2007; Вотсон Н, „Дијалектика инвалидности: социјални модела за 21. век? (The Dialectics of Disability: a social model for the 21st Century?)“, у Implementing the Social Model of Disability: Theory and Research, Poglavlje VII, 2004, str. 101-117; Шејкспир Т, „Социјални модел инвалидности (The Social Model of Disability)“, The Disability Studies Reader, Routledge, 2010, стр. 266-273.

дитетом на модус „еманципације“. ⁹⁵ Као што је већ написано, Конвенција не доноси ниједно ново право. Упркос томе што се сва права у другим Конвенцијама Уједињених нација односе и на особе са инвалидитетом они се и даље суочавају са огромним проблемима у остваривању својих права широм света. ⁹⁶

Један од највише оспораваних аспеката Конвенције од стране медицинске струке и система социјалне заштите, посебно у пост-комунистичким државама, управо је поштовање аутономије, воље и других грађанских слобода особа са менталним инвалидитетом. Дубоко укорјењен патерналистички, заштитнички приступ, осим што се налази у појединим законима и јавним политикама, урезао се и у умове грађана. Овај приступ се временом развијао и попримао различите карактеристике у различитим контекстима, па је у системима социјалне заштите широм света један од основних принципа – „принцип најбољег интереса“, директна последица наведеног приступа, али и потребе да се релативизују права и слободе корисника система социјалне заштите како би се подредиле „потребама“ и ресурсима самих система социјалне заштите. Оливер Луис принцип најбољег интереса сматра правним основом за концепт старатељства у разним националним законодавствима. Он додаје и да „најбољи интерес“ служи да се старатељи и запослени у центрима за социјални рад осећају добро када доносе одлуке супротне избору особе. ⁹⁷

95 Квин Џ, „Одолевајући ‘искушењу елеганције’: да ли Конвенција о правима особа са инвалидитетом може да социјализује државе на право понашање? (Resisting the ‘Temptation of Elegance’ Can the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Socialise States to Right Behaviour?), у The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspectives, 2009, Лајден.

96 Конвенција о правима особа са инвалидитетом, Преамбула, пар. К.

97 Луис О, „Експресивна, образовна и проактивна улога људских права: анализа Конвенције о правима особа са инвалидитетом, (The Expressive, Educational and Proactive Roles of Human Rights: an Analysis of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities)“, 2015.

У следећем поглављу анализираћемо члан 12 Конвенције (једнакост пред законом) и припадајући Општи коментар бр. 1, који се управо баве пословном способношћу и предлажу укидање принципа најбољег интереса у корист аутономије, самосталности и пружању подршке у одлучивању особама са инвалидитетом.

Једнакост пред законом

Прво међу начелима Конвенције утврђује обавезу „поштовања урођеног достојанства, индивидуалне аутономије особа са инвалидитетом, укључујући њихово право да доносе одлуке о сопственим животима и самосталност тих особа“.⁹⁸ Формулација овог начела слична је и тексту члана 12, те се заједно сматрају окосницом промене парадигме коју Конвенција тежи да постигне, а о којој је писано у претходном поглављу. Општи коментар бр. 6 потврђује да је право на пословну способност предуслов за уживање свих других права из Конвенције, као и да је фундаментално повезано са правом на недискриминацију⁹⁹.

Текст члана 12:

- 1. Државе пошћиснице пошврђују поново да особе са инвалидитетом свуда имају право на признање равне способности.*
- 2. Државе пошћиснице признају да особе са инвалидитетом уживају пословну способност на једнаким основама са другим лицима у свим областима.*
- 3. Државе пошћиснице предузеће одговарајуће мере да особама са инвалидитетом омогуће присућућу подршци која им може бити пошребна за осшваривање њихове пословне способности.*

⁹⁸ Конвенција о правима особа са инвалидитетом, чл. 3 ст. 1.

⁹⁹ Комитет за права особа са инвалидитетом, Општи коментар бр. 6 о једнакости и недискриминацији, 2018, пар. 47.

4. Државе пошћиснице осигураће да све мере које се односе на уживање пословне способности предвиђају одговарајуће и ефективне механизме зашћиће који ће сиречити злоупотребе, у складу са одредбама међународног јавног права о људским правима. Ти механизми зашћиће осигураће да мере везане за уживање пословне способности пошћују права дошћичне особе са инвалидитетом, њихову вољу, жеље дошћичне особе, искључе сваки сукоб интереса и недозвољено мешање, буду пропорционалне околностима у којој се свака особа налази, да се одвијају у најкраћем могућем периоду и да подлежу редовној ревизији од сиране надлежног, независног и неирасног органа или судског шела. Зашћитни механизми шреба да буду пропорционални штејену у ком мере ушћичу на права и интересе особа са инвалидитетом.

5. Сходно одредбама овог члана, државе пошћиснице предузеће све одговарајуће и ефективне мере како би осигурале једнако право особа са инвалидитетом да поседују и наслеђују имовину, да контролишу своје финансијске послове и имају шрсћуи банкарским зајмовима, хишћекама и другим облицима кредита под једнаким условима, и осигураће да особе са инвалидитетом не буду арбитрерно лишене имовине.

Члан 12 потврђује да особе са инвалидитетом имају право на пуну пословну способност. Посебно је важно истаћи да се пословна способност мора раздвојити од менталног капацитета, да су ово два одвојена концепта, те да смањена способност самосталног доношења одлука услед когнитивних тешкоћа не може да буде разлог за лишење пословне способности.¹⁰⁰ Тешкоће у доношењу одлука, без обзира на разлог због којег настају (тешкоће у развоју, болест), могу бити само основ за успостављање механизма подршке у одлучивању

100 Комитет за права особа са инвалидитетом, Општи коментар бр. 1 о једнакости пред законом, 2014.

и механизма заштите који морају бити усмерени на заштиту поштовања воље и жеља особе, а никако заменског одлучивања односно постављања старатеља.

Способност доношења одлука, односно ментални капацитет, не могу да буду разлог за лишавање пословне способности.

Особама са менталним инвалидитетом је дуго било уобичајено одузимати пословну способности на основу инвалидитета у многим државама света. У теорији се препознају три различита приступа у одузимању пословне способности – статусни, функционални и исходишни. Може се рећи да су у правном систему Србије доминантни статусни и исходишни приступ,¹⁰¹ односно да се особа лишава пословне способности када „није у стању да се сама стара о својим правима и интересима (исходишни приступ), услед „сметњи у психофизичком развоју“ (статусни приступ).¹⁰² Лишење пословне способности на било који од наведена три начина је дискриминаторно, према Комитету за права особа са инвалидитетом (Комитет).¹⁰³ Такво лишење пословне способности погрешно је јер се примењује готово искључиво према особама са инвалидитетом и настоји да прецизно одреди „унутрашње функционисање људског ума“, те ако особа не прође ову проверу одузимају јој се основна права.¹⁰⁴

101 Стефановић Л, Бошам Е, „Канадски модели одлучивања уз подршку као могућа алтернатива старатељству у Србији, 2019, МДРИ-С, стр. 10.

102 Породични закон, „Сл. Гласник РС“ 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015. чл. 146

103 Комитет за права особа са инвалидитетом, 2014.

104 Ibid.

Уместо лишења пословне способности и старатељства Комитет предлаже успостављање система подршке који ће омогућити особама са инвалидитетом да доносе и спроводе одлуке које имају правно дејство.¹⁰⁵ Како механизми подршке у одлучивању нису тема овог рада, а њихово увођење захтева измене правног оквира,¹⁰⁶ Смернице су фокусиране на предлоге запосленима у центрима за социјални рад које могу бити спроведене у складу са постојећим правним оквиром.

Конвенција о правима особа са инвалидитетом није једини инструмент међународног права који потврђује једнаку пословну способности свим људима. Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена садржи одредбу којом се свим женама признаје пословна способност једнака мушкарцима и једнаке могућности да пословну способност користе.¹⁰⁷ Конвенција се односи на све жене, тако и на жене са инвалидитетом. Универзална декларација о људским правима у чл. 6 и чл. 7 и Међународни пакт о грађанским и политичким правима гарантује једнакост пред законом свим људима у чл. 16 и чл. 26.¹⁰⁸ Обе конвенције наводе да сви људи морају бити једнаки пред законом и уживати једнаку законску заштиту без икакве дискриминације. КПОСИ је суштински антидискриминациони документ, који право на једнакост пред законом и пословну способност и друга права ставља у контекст особа са инвалидитетом. Као што смо претходно објаснили, ово је било потребно јер све претходне конвенције и универзалност права која се у њима истицала није била примењивана на особе са инвалидитетом.

105 Ibid. пар. 16 и 17.

106 За више информација о механизмима за одлучивање уз подршку погледати: Стефановић Л, Бошам Е, „Канадски модели одлучивања уз подршку као могућа алтернатива старатељству у Србији, 2019, МДРИ-С.

107 Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена, 1979, чл. 15.

108 Међународни пакт о грађанским и политичким правима, 1976.

ПРЕПОРУКЕ МЕЂУНАРОДНИХ ТЕЛА

Комитет за права особа са инвалидитетом

Комитет је 2016. године објавио Закључна запажања на Иницијални изештај Србије о примени Конвенције о правима особа са инвалидитетом. У овом документу, посебна забрињеност је изражена због праксе лишавања пословне способности и режима старатељства. Осим тога Комитет сматра да проблем представљају нетранспарентна и неделотворна правна средства и заштитни механизми, што се односи на поступак лишавања пословне способности, могућности особе да улаже жалбу и покреће поступке за преиспитивање оправданости лишења пословне способности. Посебну забрињеност Комитет је изразио због лишавања права на ступање у брачну заједницу и гласање на изборима. Из наведених разлога Комитет је Србији препоручио да замени режим старатељства, односно заменског одлучивања, системом који омогућава пружање подршке у одлучивању, као и да уведе транспарентне заштитне механизме; спроведе обуке за запослене, посебно наводећи социјалне раднике, о једнаком признавању пред законом и добрим праксама у пружању подршке у одлучивању.

Комитет је препоручио Србији да спроведе обуке за социјалне раднике о једнаком признавању особа са инвалидитетом пред законом и добрим праксама у пружању подршке у одлучивању.

Комитет је такође скренуо пажњу на спровођење медицинских интервенција над особама лишеним пословне способности без њиховог пристанка, па и стерилизацију, односно на основу пристанка органа старатељства. Услед забринутости због оваквих пракси Србији је препоручено да: гарантује право на слободни, претходни, информисани пристанак за било који облик третмана над особама са инвалидитетом, без обзира на њихову пословну способност; да у случајевима када је то потребно обезбеди подршку у одлучивању особама са инвалидитетом; да обезбеди одговарајући правни лек и обештећење.¹⁰⁹ Из последње препоруке може се закључити да Комитет препоручује успостављање механизма, формалних и неформалних, који се могу примењивати између осталог и *ad hoc*, односно у ситуацијама када је то потребно.

Комитет за елиминацију дискриминације жена

Слично Комитету за права особа са инвалидитетом, у Закључним запажањима на четврти извештај Србије Комитет за елиминацију свих облика дискриминације жена препоручио је промену законског оквира тако да укине све одредбе које омогућавају ограничавање пословне способности многих жена са инвалидитетом, што води забрани ступања у брак, оснивању породице, приступу правди и гласању на изборима; обезбеди право на слободни претходни и информисани пристанак за све медицинске интервенције.¹¹⁰

109 Комитет за права особа са инвалидитетом, Закључна запажања на Иницијални извештај Србије, 2016, пар. 21, 22, 33, 34, 35, 36, 37 и 38.

110 Комитет за елиминацију свих облика дискриминације жена, Закључна запажања на Четврти периодични извештај Србије, 2019, пар. 38 с), 45 и 46.

Комитет за људска права

Комитет за људска права усвојио је Закључна запажања на трећи периодични извештај Србије 2017. године у вези са имплементацијом Међународног пакта о грађанским и политичким правима. У овом документу Комитет је изразио забринутост због претераног лишавања пословне способности особа са инвалидитетом и препоручио Србији да укине потпуно лишење пословне способности и уложи напоре да врати пословну способност грађанима којима је одузета.¹¹¹

Специјални извештац за тортуру

Извештај Специјалног извештаца Уједињених нација за тортуру објављен је у фебруару 2019. године. Специјални извештац је у овом документу велику пажњу покљонио проблему лишења пословне способности. Посебно је истакнута веза између лишења пословне способности и смештања у установе социјалне заштите, без „озбиљне ревизије“ одлуке о смештају, што се сматра арбитрарним лишењем слободе и може представљати кршење међународних одредаба о забрани тортуре, нечовечног и понижавајућег поступања. Стављање особе под старатељство, привремено или стално и потоњи смештај у институције се сматра добровољним, што Специјални извештац посебно истиче у свом извештају као проблем.¹¹² Препоруке изречене у овом документу се односе на успостављање политика и правилника који обезбеђују поштовање аутономије, самоопредељења и достојанства људи са инвалидитетом, као и обезбеђивање

111 Комитет за људска права, Закључна запажања на Трећи периодични извештај Србије, 2017, пар. 16 (d), 17 (d).

112 Извештај Специјалног извештаца УН за тортуру и друго сурово, нечовечно или понижавајуће поступање и кажњавање, Посета Србији и Косову, 2019, пар. 43 и 44.

права на инфромисани претходни пристанак без дискриминације и без обзира на постојање инвалидитета; забрану свих медицинских третмана без пристанка особе и без обзира на инвалидитет.¹¹³

Европска комисија

Годишњи извештаји Европске комисије о напретку у преговорима о приступању Европској унији значајан су алат за праћење унапређења положаја особа са инвалидитетом у Србији. Извештаји Европске комисије из 2015, 2016. и 2018. године констатују да се особе са интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетом пречесто потпуно лишавају пословне способности. Извештај из 2018. препознаје и мали напредак у порасту броја делимичних лишења пословне способности у односу на потпуно лишење пословне способности.¹¹⁴ Оваква оцена Европске комисије говори да, иако не у складу са КПОСИ, делимично лишење пословне способности је прихватљивије од потпуног лишења пословне способности.

Европски комитет за превенцију тортуре, нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања

Извештај који је проистекао из посете овог комитета, објављен 2015. године, са дужном пажњом третира проблем лишења пословне способности особа са интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетом. Европски комитет је препоручио да се измене релевантни прописи како би се превенирала аутоматска институционализација особа лишених пословне способности, као и да се „регулише“ делимично

113 Ibid, пар. 107 (a), (b), (c).

114 Европска комисија, Извештај о Србији 2018, SWD(2018) 152, стр. 28.

лишавање пословне способности у циљу „фокусирања на преостале капацитете“ особе.¹¹⁵ Такође, Европски комитет сматра да овлашћење центра за социјални рад да одлучује о смештају особе у установу и у исто време буде старатељ особи ствара неефикасан систем старатељства који је кривац за велики број институционализација.¹¹⁶

Европски суд за људска права

Судска пракса Европског суда за људска права (ЕСЉП) у вези са пословном способношћу умножава се у последњим годинама јер ово питање постаје све више актуелно у европским државама, посебно у вези са смештајем у институције, одузимањем бирачког права и права на поштовање приватног и породичног живота. У наредним редовима биће представљено неколико важних одлука ЕСЉП, пре свега оне новијег датума, а онда и две одлуке које су представљале прекретнице у пракси ЕСЉП.

Кочеров и Сергејева против Русије¹¹⁷

Кочерова, особа са интелектуалним инвалидитетом, родила је дете, другог апликанта, у установи социјалне заштите. Суд у Русији ограничио је родитељско право Кочерове над Сергејевом на основу чињенице да је Кочерова била лишена пословне способности, без доказивања да би понашање мајке могло угрозити дете. Надаље, руски суд није уврстио у доказе документацију надлежних органа која је говорила

115 Европски комитет за превенцију тортуре, нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања, Извештај Влади Републике Србије о посети Србији, 2015, стр. 90.

116 Ibid. стр. 87.

117 Притужба бр. 16899/13.

у прилог томе да је здравствено стање Кочерове такво да је она могла вршити родитељско право. ЕСЉП је сматрао да је ограничење родитељског права у овом случају непропорционално у односу на легитимни циљ и нашао повреду права на поштовање приватног и породичног живота из члана 8 Европске конвенције о људским правима.¹¹⁸

Лишење родитељског права на основу статуса пословне способности родитеља представља повреду права на поштовање приватног и породичног живота.

Према Породичном закону дететом без родитељског старања сматра се дете чији су родитељи потпуно лишени пословне способности.¹¹⁹ Дете родитеља потпуно лишених пословне способности може бити усвојено.¹²⁰ Чињеница да према српском закону родитељи потпуно лишени пословне способности буду аутоматски лишени и родитељског права представља повреду права на поштовање приватног и породичног живота из члана 8 Европске конвенције о људским правима.

Николиан против Јерменије¹²¹

Апликант је био поднео тужбу за развод брака и исељење супруге, а потом лишен пословне способности по предлогу супруге и сина. Због лишења пословне способности апликант

118 Особе са инвалидитетом и Европска конвенција о људским правима (Factsheet: Persons with disabilities and European Convention on Human Rights), 2019, стр. 23-24.

119 „Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015, чл. 113 ст. 3.

120 Ibid. чл. 91 ст. 1 тачка 3.

121 Притужба бр. 74438/14.

није могао да настави поступак за развод брака и иселјење, као ни да покрене поступак за враћање пословне способности. ЕСЉП је нашао повреду права на правично суђење (члан 6) и права на поштовање приватног и породичног живота (члан 8). Забрана приступа правди особама лишеним пословне способности у јерменском закону као и чињеница да је за старатеља постављен син, особа са којим је апликант имао конфликт, конституисали су повреду члана 6. Повреда права на приватни и породични живот састојала се у ограничењима која су била већа од неопходних.¹²²

Штукатуров против Русије¹²³

Подносилац притужбе лишен је пословне способности 2004. године на основу предлога његове мајке која је тада постала и његова старатељка. Апликант је лишен пословне способности без свог знања. ЕСЉП је утврдио да је повређено право на правично суђење из члана 6 Европске конвенције о људским правима, због тога што апликант није имао прилику да учествује у поступку у којем му је одузета пословна способности ни директно ни преко заступника. Посебно је узета у обзир тежина последица, односно ускраћивање аутономије и слободе због смештаја у институцију који је уследио 2005. године. Суд је сматрао да поступак лишавања пословне способности без саслушања апликанта и само на основу документације повређује право на правично суђење.¹²⁴

122 Особе са инвалидитетом и Европска конвенција о људским правима (Factsheet: Persons with disabilities and European Convention on Human Rights), 2019, стр. 14.

123 Притужба бр. 44009/05.

124 Ibid. стр. 18.

Лишење пословне способности без саслушања особе и на основу медицинске и друге документације представља повреду права на правично суђење.

У домаћем законодавству саслушање особе која се лишава пословне способности од стране суда је обавезно. Изузетно, суд може одустати од саслушања у случајевима када би оно могло да буде штетно по његово здравље или када саслушање није могуће због душевног и психичког стања противника предлагача. Међутим, пракса је показала да у великом броју случајева грађани буду лишени пословне способности без саслушања.¹²⁵

Станев против Бугарске¹²⁶

Руси Станев поднео је притужбу ЕСЉП због немогућности да покрене поступак за враћање пословне способности пред судом, у тренутку када је био делимично лишен пословне способности и смештен у установу социјалне заштите. Суд је нашао да је Станеву било повређено право на правично суђење јер, иако се право на приступ суду може ограничити у појединим ситуацијама, у случају Станев апликанту се морало гарантовати право да изазове овакву одлуку јер је за њега то право било од фундаменталног значаја.¹²⁷

125 Тодоровић К, Томић Т, Јелесијевић Ч, Враћање пословне способности: судска пракса и закони, 2019, Yucom. Доступно на: <http://www.yucom.org.rs/vracanje-poslovne-sposobnosti-sudska-praksa-i-preporuke/>; и Бекер К, Лишење пословне способности: закони и пракса у Републици Србији, 2014, MDRI-S, стр. 51. Доступно на: <http://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2013/03/Lisenje-poslovne-sposobnosti.pdf>

126 Притужба бр. 36760/06.

127 Особе са инвалидитетом и Европска конвенција о људским правима (Factsheet: Persons with disabilities and European Convention on Human Rights), 2019, стр. 7.

Особама лишеним пословне способности мора се обезбедити право на приступ суду у вези са враћањем пословне способности.

У складу са овом одлуком ЕСЉП, легитимно је поставити питање доступности и делотворности овог правног средства у Србији. Другим речима, није довољно оставити законску могућност да особа лишена пословне способности поднесе предлог за преиспитивање, већ да има прилику и да буде информисана о овом праву и добије адекватну бесплатну правну помоћ у самом поступку. Осим тога, преиспитивање пословне способности треба да буде делотворно средство, док истраживања показују да то није случај.¹²⁸ Дакле, и ситуација када особа лишена пословне способности има процесну способност у поступцима за враћање пословне способности лоши изгледи да успе у том поступку, који се могу проценити на основу статистичких података, могли би представљати повреду права на правично суђење у складу са чланом 6 Европске конвенције о људским правима.

128 Тодоровић К, Томић Т, Јелесијевић Ч, „Враћање пословне способности: судска пракса и закони“, 2019, Уисом.

ПРЕПОРУКЕ ЗА УСКЛАЂИВАЊЕ ПРАКСИ ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД СА ДОМАЋИМ И МЕЂУНАРОДНИМ ПРАВНИМ ОКВИРИМА У ЦИЉУ ПОШТОВАЊА ПРАВА НА ПОСЛОВНУ СПОСОБНОСТ

У циљу унапређења пракси, уз уважавање чињенице да многи запослени у центрима за социјални рад већ поступају на одговарајући начин, упућујемо следеће препоруке:

1. Престати са условљавањем корисника лишавањем пословне способности ради остваривања неке од услуга у заједници (нпр. Дневни боравак) јер домаћи правни оквир не поставља овакав услов.

2. Престати са праксом иницирања поступака за лишавање пословне способности и стављања под привремено старање у циљу смештаја корисника у установу социјалне заштите:

– јер не постоји обавеза лишавања пословне способности да би особа постала корисник услуге смештаја;

– у случају када особа не пристаје на овакав смештај својом вољом, лишење пословне способности ради лишења слободе у установама је кршење домаћег и међународног права, као и Европске конвенције о људским правима.

3. Престати са саветовањем корисника и праксом иницирања поступака за лишавање пословне способности ради остваривања права на додатак за помоћ и негу другог лица, као и за остваривање права на увећани додатак за помоћ и негу другог лица.

4. Информисати грађане да се инвалидност у циљу остварења неког права из социјалне заштите доказује медицинском документацијом, мишљењем интерресорне комисије или решењем о категоризацији, а не решењем о лишавању пословне способности

5. Информисати грађане да лишавање пословне способности није у директној вези са остваривањем права на породичну пензију.

6. Престати са информисањем и саветовањем грађана да лишавање пословне способности штити од кривичне одговорности, преваре и злоупотребе јер у домаћим законима постоји адекватна заштита од оваквих пракси без претходног ограничавања пословне способности особе.

7. Престати са праксом иницирања поступака за лишавање пословне способности грађана са менталним тешкоћама у циљу принудне хоспитализације и лечења јер се ово може постићи поступцима прописаним Законом о заштити лица са менталним сметњама и Законом о кривичном поступку.

8. Информисати грађане да ограничења у вези са приступачности банака, поште и сл, као и тешкоће са потписивањем и комуникацијом нису разлог за иницирање поступка за лишење пословне способности и продужења родитељског права и да постоје механизми којима се могу превазићи ова ограничења.

9. Информисати грађане да потпуно лишавање пословне способности има исте последице по права као продужење родитељског права над особом, те да продужење родитељског права не носи никакве бенефите по особу у односу на потпуно лишавање пословне способности.

10. Избегавати праксу постављања непосредног старатеља у највећој могућој мери јер штићеника ставља у врло незавидан положај, а стручном раднику у центру за социјални рад представља додатни терет на већ веома велики обим рада.

11. Поучити корисника о његовим правима, могућности при-
тужбе и жалбе и начинима подношења истих, без обзира на
врсту и степен његове инвалидности.

12. Као крајњу опцију и то на начин да корисник задржи што
више права и аутономије разматрати само могућност дели-
мичног лишења пословне способности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Alternative Report on the Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the Republic of Serbia, МДРИ-С, Београд, 2015.
2. Бекер К, Лишење пословне способности: закони и пракса у Републици Србији, 2014, МДРИ-С.
3. Браје С, Престион-Шут М, Оснаживање пракси у социјалној заштити (Empowering practice in Social Care), Open University Press, Бакингем, 1995, Macmillan.
4. Вотсон Н, „Дијалектика инвалидности: социјални модела за 21. век? (The Dialectics of Disability: a social model for the 21st Century?)“, у Implementing the Social Model of Disability: Theory and Research, Poglavlje VII, 2004, str. 101-117.
5. Европска комисија, Извештај о Србији 2018, SWD(2018) 152, 2018.
6. Европски комитет за превенцију тортуре, нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања, Извештај Влади Републике Србије о посети Србији, 2015.
7. Жегарац Н, „Од проблема до прилика у вођењу случаја“, Приручник за практичаре, 2015.
8. Закон о ванпарничном поступку („Сл. гласник СРС“, бр. 25/82 и 48/88 и „Сл. гласник РС“, бр. 46/95 – др. закон, 18/2005 – др. закон, 85/2012, 45/2013 – др. закон, 55/2014, 6/2015 и 106/2015 – др. закон).
9. Закон о заштити лица са менталним сметњама („Сл. гласник РС“ бр. 45/2013).
10. Закон о облигационим односима („Сл. Лист СФРЈ“, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, „Сл. Лист СРЈ“, бр. 31/93 и „Сл. Лист СЦГ“, бр. 1/2003 – Уставна повеља).

11. Закон о пензијском и инвалидском осигурању („Сл. Гласник РС“ бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2005 – др. закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – одлука УС и 86/2019).
12. Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом („Сл. гласник РС – међународни уговори“, бр. 42/2009).
13. Закон о социјалној заштити („Сл.гласник РС“ бр.24/2011).
14. Извештај Специјалног известиоца УН за тортуру и друго сурово, нечовечно или понижавајуће поступање и кажњавање, Посета Србији и Косову, 2019.
15. Јањић Б, Ћирић Миловановић Д, „Овде и зидови имају уши – Сведочења жена са менталним инвалидитетом о родно заснованом насиљу у резиденцијалним установама“, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом МДРИ-С, Београд, 2017.
16. Једнакост пред законом – нужна промена закона и пракси, предлог практичне политике, МДРИ-С, 2019.
17. Квин Џ, „Одолевајући ‘искушењу елеганције’: да ли Конвенција о правима особа са инвалидитетом може да социјализује државе на право понашање? (Resisting the ‘Temptation of Elegance’ Can the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Socialise States to Right Behaviour?), у The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspectives, 2009, Лајден.
18. Комитет за елиминацију свих облика дискриминације жена, Закључна запажања на Четврти периодични извештај Србије, 2019.
19. Комитет за људска права Уједињених нација, Комуникација 854/1999, ССРР/С/75/Д/854/1999, 2002.
20. Комитет за људска права, Закључна запажања на Трећи периодични извештај Србије, 2017.

21. Комитет за права особа са инвалидитетом, Општи коментар бр. 1 о једнакости пред законом, 2014.
22. Комитет за права особа са инвалидитетом, Закључна запажања на Иницијални извештај Србије, 2016.
23. Комитет за права особа са инвалидитетом, Закључна запажања на Иницијални извештај Србије, 2016.
24. Комитет за права особа са инвалидитетом, Општи коментар бр. 6 о једнакости и недискриминацији, 2018.
25. Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена, Уједињене нације, 1979.
26. Конвенција о правима особа са инвалидитетом, Уједињене нације, 2006.
27. Кривични законик („Сл. Гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).
28. Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Уједињене нације, 1976.
29. Милосављевић, М, Бркић М, „Социјални рад у заједници“, Социјална мисао, Београд 2005.
30. National Core Indicators, Data Brief, April 2019. Доступно на: https://www.nationalcoreindicators.org/upload/core-indicators/NCI_GuardianshipBrief_April2019_Final.pdf
31. Особе са инвалидитетом и Европска конвенција о људским правима (Factsheet: Persons with disabilities and European Convention on Human Rights), 2019.
32. Породични закон („Сл. Гласник РС“ бр.18/2005, 72/2011 – др.закон, 6/2015).
33. Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада у центрима за социјални рад („Сл.гласник РС“ бр.59/2008, 37/2010, 39/2011 – др.правилник, 1/2012 др.правилник и 51/2019).

34. Приручник са обуке за примену скале за процену функционалне ефикасности и процењивање потребног степена подршке, припредили Бркић М, Милановић М, Стокел Д.
35. Република Србија, Акциони план за поглавље 23, 2015.
36. Светска здравствена организација, „Светски дан менталног здравља: достојанство и ментално здравље (World Mental Health Day: Dignity and Mental Health)“, 2015.
37. Стефановић Л, Бошам Е, „Канадски модели одлучивања уз подршку као могућа алтернатива старатељству у Србији, 2019, MDRI-S.
38. Shadow Report on Serbia, Disability Council International, 2015, стр. 6, доступно на: <https://disabilitycouncilinternational.org/Contact-us.php>
39. Тодоровић К, Томић Т, Јелесијевић Ч, Враћање пословне способности: судска пракса и закони, 2019, Усом.
40. Устав Републике Србије („С. Гласник РС“ 98/2006).
41. Финкелштајн В, Социјални модел инвалидности и инвалидски покрет (The Social Model of Disability and the Disability Movement), 2007.
42. Шејкспир Т, „Социјални модел инвалидности (The Social Model of Disability)“, The Disability Studies Reader, Routledge, 2010, стр. 266-273.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364-781
364.4-056.26/.36
347.155-056.26/.36

БЕКЕР, Косана, 1972-

Смернице за центре за социјални рад / Косана Бекер, Сандра Перић,
Лазар Стефановић. - Београд : Иницијатива за права особа са менталним
инвалидитетом MDRI-S, 2020 (Београд : Digital Art Company). - 92 стр. ; 24 cm

"... Ова публикација је настала у оквиру пројекта 'Једнакост пред законом
као предуслов за запошљавање особа са инвалидитетом - EQUALIZER',
који у партнерству реализују Иницијатива за права особа са менталним
инвалидитетом 'MDRI-S' и Удружење за подршку особама ометеним у
развоју 'Наша кућа.'" --> колофон. - Тираж 1.000. - Напомене и
библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 88-91.

ISBN 978-86-88501-24-8

1. Перић, Сандра, 1981- [аутор] 2. Стефановић, Лазар, 1991- [аутор]
а) Пословна способност б) Социјални рад в) Лишење пословне способности

COBISS.SR-ID 283448076

